

บทที่ 4

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อแนวความคิดทางกฎหมายในการรับรองสิทธิและเสรีภาพ ของสตรีไทยภายใต้การปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (ตั้งแต่รัชกาลที่ 4 – 7 ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง)

ในบทนี้ผู้วิจัยมุ่งศึกษาและวิเคราะห์ถึงสภาพการรับรองสิทธิเสรีภาพในความเป็นจริงและอุปสรรคที่มีผลต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพ โดยวิเคราะห์จากสภาพความเป็นจริงในสังคม การออกบทบัญญัติในการรับรองสิทธิเสรีภาพ และสถานการณ์ทางสังคมต่อการมีสิทธิเสรีภาพของสตรีไทยโดยนำพัฒนาการการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของสตรีในประเทศไทยที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 3 มาเป็นหลักในการวิเคราะห์เพื่อหาเหตุผลหรือต้นเหตุที่มีผลต่อการรับรองหรือจำกัดสิทธิและเสรีภาพของสตรีไทยในช่วงรัชกาลที่ 4 – 7 ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยจัดแบ่งหัวข้อในการศึกษาดังต่อไปนี้

4.1 ปัจจัยที่เป็นอิทธิพลส่งเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแนวความคิดทางกฎหมายเพื่อรับรองและคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของสตรีไทย

ในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อของประเทศ เมื่อไทยต้องเผชิญหน้ากับลัทธิจักรวรรดินิยม จุดมุ่งหมายที่สำคัญ คือ การรักษาเอกราชของประเทศชาติไว้ ดังนั้น ผู้นำไทยในระยะดังกล่าวจึงทรงพัฒนาปรับเปลี่ยนบ้านเมืองให้ทันสมัยขึ้นเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมประเพณีให้เหมาะสมตามกาลเวลา การปรับปรุงบ้านเมืองนี้เริ่มขึ้นโดยกลุ่มผู้นำที่มีความคิดก้าวหน้าและขยายวงมาสู่ประชาชน ในเวลาต่อมาส่งผลให้ประชาชนได้รับสิทธิและเสรีภาพอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้นกว่าในอดีต แม้แต่เดิมประชาชนจะได้รับสิทธิและเสรีภาพแต่ก็ไม่ได้ถูกนำมาบัญญัติเป็นรูปกฎหมาย จึงอาจกล่าวได้ว่าแต่เดิมประชาชนมีสิทธิที่จะทำอะไรก็ได้ที่กฎหมายไม่ได้บัญญัติห้ามไว้ แต่สิทธิและเสรีภาพเหล่านั้นคืออะไรต่างก็เป็นสิ่งที่ไม่ชัดเจนนัก จนกระทั่งไทยได้ปรับเปลี่ยนบ้านเมืองให้ทันสมัยสอดคล้องกับอารยประเทศที่เปลี่ยนแปลงไปตามแบบอย่างของประเทศทางตะวันตก และนำแนวความคิดนั้นมาผสมผสานกับแนวคิดของสังคมไทยไปพร้อม ๆ กัน การรับรองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนจึงค่อย ๆ เป็นรูปธรรมอย่างค่อยเป็นค่อยไป

การส่งเสริมสิทธิและเสรีภาพของสตรีไทย นับตั้งแต่รัชกาลที่ 4 เรื่อยมาจนถึงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองเกิดขึ้นจากปัจจัยภายในประเทศและภายนอกประเทศร่วมกัน ปัจจัยต่าง ๆ มีดังที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้

4.1.1 ปัจจัยจากสถาบันพระมหากษัตริย์อันเป็นสถาบันสูงสุดในการนิติบัญญัติ

สถาบันพระมหากษัตริย์ไทยกำเนิดและเคียงคู่ประเทศไทยมาตั้งแต่โบราณจวบจนปัจจุบัน สถาบันพระมหากษัตริย์จึงเป็นสถาบันเดียวที่แสดงความต่อเนื่องของประเทศไทยให้เห็นเป็นรูปธรรมที่สุด ส่วนสถาบันอื่น ๆ เช่น ศาสนาก็เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย และอาศัยสถาบันพระมหากษัตริย์นี้เองที่ทำให้เห็นเอกลักษณ์ที่เป็นรูปธรรม ทั้งนี้ ระบบกฎหมายไทยก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี 2475 จึงเป็นระบบกฎหมายที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นศูนย์รวมการเปลี่ยนแปลงทุกประเภทโดยเฉพาะในการจัดโครงสร้างทางปกครอง ศาลและการนิติบัญญัติงานของแผ่นดินทุกชนิดจึงจัดเป็น “ราชการแผ่นดิน” ที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขสูงสุดที่จะทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยในชั้นที่สุด เอกลักษณ์ของสถาบันพระมหากษัตริย์แตกต่างกันตามช่วงเวลาดังต่อไปนี้¹

4.1.1.1 สถาบันพระมหากษัตริย์ในสมัยสุโขทัย

นอกจากพระมหากษัตริย์จะทรงเป็นนักรบแล้ว ในทางการเมืองการปกครองพระมหากษัตริย์ก็ทรงเป็นพระประมุขที่ปกครองพลเมืองเหมือนพ่อปกครองลูก ซึ่งต่างจากการปกครองก่อนหน้านั้นที่อยู่ภายใต้ระบบทวารวดีของเขมร ดังนั้นลักษณะการปกครองสมัยนี้จึงมีลักษณะเด่นมาก คือ

ก. ทรงปกครองในรูปแบบ “ครอบครัว” และทรงเป็นหัวหน้าครอบครัวที่เรียกว่า “พ่อขุน” การปกครองแบบนี้เน้นความสัมพันธ์ของพระมหากษัตริย์กับราษฎรในฐานะที่ทรงเป็นพ่อเมืองไม่ใช่เทพอย่างคติเขมร นอกจากนั้นทรงเป็นตุลาการชี้ขาดข้อพิพาทที่อาจเกิดขึ้นระหว่างราษฎรกันเองหรือกับลูกเจ้าลูกขุน ดังความในศิลาจารึกที่ว่า “ในปากประตุมิกระดิ่งอันหนึ่ง

¹ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ แก้วไขโดยมานิตย์ จุมปา , กฎหมายมหาชนเล่ม 2, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ : วิญญูชน, 2547), หน้า 163.

แขวนไว้หน้าไฟหน้าปาก กลางบ้าน กลางเมือง มีถ้อยมีความ เจ็บท้องข้องใจ มันจ๊กกล่าวถึงเจ้าขุน
ปรี ไปลั่นนกะดิงอันท่านแขวงไว้..."

ข. ทรงมอบสิทธิและเสรีภาพให้แก่คนในครอบครัว(คนไทย) ดังข้อความใน
ศิลาจารึกระบุว่า "...สังคมของไทยสมัยสุโขทัย...เคยได้รับเสรีภาพในการดำเนินชีวิตโดยอิสระ มี
กรรมสิทธิ์ในเรือกสวนไร่นาทรัพย์สินตน มีเสรีภาพในการหย่อนใจแสวงหาความเพลิดเพลินเมื่อถึง
คราวนักขัตฤกษ์ หรือจะกล่าวโดยสรุปก็คือ มีความไทในการดำรงชีวิตโดยไม่ต้องตกไปอยู่ใต้
อาณัติคอยรับใช้ในฐานะป่าวไพร่ข้าทาสผู้ใด..." ในเมืองสุโขทัยไม่มีทาส ทั้งราษฎรยังเป็นเจ้าของ
ที่ดินได้และมีเสรีภาพในการค้าขายโดยไม่ถูกเรียกเก็บ "จังกอบ" ตลอดจนเสรีภาพอื่น ๆ

ค. การปกครองดังกล่าวอาศัยธรรมะเป็นหลัก ดังข้อความในศิลาจารึกนคร
ชุมหลักที่ ๓ ว่า "ขุนผู้ใดกระทำชอบด้วยธรรมดั่งอัน ขุนผู้นั้น...กินเมืองเหิงนานแก่กม ผู้ใดกระทำ
ชอบธรรมดั่งนั้น ขุนผู้นั้นปมียืนเิงเหิงนานเลย" ซึ่งแสดงให้เห็นว่าทศพิธราชธรรมในคติ
พระพุทธศาสนาอยู่เหนือการใช้อำนาจของพระมหากษัตริย์มาตั้งแต่สุโขทัยแล้วพระมหากษัตริย์
สุโขทัยเองก็ประพฤติธรรมและเรียกพระองค์เองว่า "ธรรมราชา" อาทิ พระมหาธรรมราชาลิไท อัน
เป็นคติที่รับมาจากอินเดียตั้งแต่ครั้งพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งโมริยวงศ์

4.1.1.2 สถาบันพระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงศรีอยุธยา

สถาบันพระมหากษัตริย์ในสมัยอยุธยาได้รับแนวคิดในการจัดการปกครอง
อาณาเขตของสุโขทัยและแนวคิดเทวสิทธิ์จากขอมมาใช้ อย่างไรก็ตามกรุงศรีอยุธยาก็ยังคงมี
ลักษณะเป็นราชอาณาจักรที่เป็นปึกแผ่น มีการจัดการปกครองเป็นรากฐานของสยามประเทศอย่าง
แท้จริง โดยมีลักษณะการปกครองเปลี่ยนแปลงไปดังนี้

ก. ประมุขของรัฐเปลี่ยนแปลงแบบแผนจาก "พ่อขุน" มาเป็น "พระมหากษัตริย์"
ซึ่งมีความหมายหลายนัยตามคติเทวราช คือ เป็นนักรบผู้ยิ่งใหญ่ และหมายถึง "ผู้แบ่งปันไร่นาข้า
น้ำแก่คนทั้งหลาย" หรือ "แบ่งปันที่ปันแดนให้แก่เราทั้งหลาย" จึงเรียกพระมหากษัตริย์ว่า
"เจ้าแผ่นดิน" ดังนั้นคตินิพพานและพุทธที่ผสมกันทำให้พระราชสถานะของพระมหากษัตริย์ไทย
เป็นไปอย่างที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสรุปไว้ว่า

"อนึ่ง พระบรมราชานุภาพของพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยามนี้ไม่ได้มี
ปรากฏในกฎหมายอันหนึ่งอันใด ด้วยเหตุที่ถือว่าเป็นที่ล้นพ้นไม่มีข้อใดสิ่งอันใดหรือผู้ใดจะเป็นผู้

บังคับขัดขวางได้ แต่เมื่อว่าตามความเป็นจริงแล้ว พระเจ้าแผ่นดินจะทรงประพฤติกัณฑ์อันใดก็ต้องเป็นจริงแล้ว พระเจ้าแผ่นดินจะทรงประพฤติกัณฑ์อันใดก็ต้องเป็นไปตามทางที่สมควรและที่เป็นยุติธรรม"

ข. การปกครองในเวลานั้นเอาการทหารนำหน้าพลเรือน กล่าวคือ ชายฉกรรจ์ทุกคนที่เป็นไพร่ต้องใช้แรงงานให้มุลนายในภาวะปกติและต้องถูกเกณฑ์ไปรบเวลาสงคราม

ค. ความสัมพันธ์ระหว่างพลเมืองกับพระมหากษัตริย์เปลี่ยนจากระบบพ่อลูกเป็นระบบไพร่กับนายโดยมีการนำระบบศักดินามาใช้ จึงได้ตรากฎหมายกำหนดศักดินาขึ้นตามศักดิ์ฐานะของคนนั้น ๆ นอกจากนั้นศักดินาก็กลายเป็นเครื่องกำหนดสิทธิหน้าที่ในเรื่องอื่น ๆ อีกหลายเรื่อง เช่น เป็นหลักในการคำนวณค่าปรับใหม่เพราะทำผิด เป็นต้น

ง. ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับขุนนางนั้น ตามทฤษฎีแล้วขุนนางต้องอยู่ใต้พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ แต่ในความจริงนั้น เมื่อขุนนางมีอำนาจและไพร่พลมากขึ้นโดยการเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่สม ทำให้ขุนนางเข้ามามีบทบาททางการเมืองมากขึ้น ทั้งในลักษณะ "คาน" พระราชอำนาจ และ "แข่ง" พระราชอำนาจ คราวใดที่องค์พระมหากษัตริย์อ่อนแอขุนนางก็จะแข่งพระราชอำนาจพร้อมแย่งชิงราชสมบัติของพระมหากษัตริย์

4.1.1.3 **สถาบันพระมหากษัตริย์ในสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475** เป็นยุคหวนกลับไปเอาหลักการส่วนใหญ่ของกรุงศรีอยุธยามาใช้แต่ก็มีพัฒนาการด้านการปกครองเพิ่มมากขึ้น ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ก. เกิดการเปลี่ยนแปลงคติเรื่องเทวราชาตามลัทธิพราหมณ์มาเป็นคติที่ถือว่า พระมหากษัตริย์ทรงเปรียบเสมือนที่รวมแห่งกฎหมาย และการที่พระมหากษัตริย์จะทรงใช้อำนาจปกครองตามหลักจริยธรรมในพุทธศาสนาจะเป็นหลักประกันว่าองค์พระมหากษัตริย์จะไม่ทรงกระทำการใด ๆ อันเป็นการละเมิดกฎหมาย พระมหากษัตริย์ในสมัยนี้ทรงบำเพ็ญพระองค์ประดุจพระโพธิสัตว์ สืบเนื่องจากแนวความคิดเรื่องการเป็นธรรมราชานั้นเองความเป็นธรรมราชาของกษัตริย์ในราชวงศ์จักรีนี้จะเห็นได้จากการเปลี่ยนแปลงพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาใหม่ โดยให้ข้าราชการมาเคารพบูชาพระพุทธรูปแทนการบูชาพระรูปของอดีตพระมหากษัตริย์ ทรงมีพระราชดำริว่า กษัตริย์ในสมัยก่อน ๆ ทรงตีค่าของพระองค์เองสูงเกินไป การให้เคารพพระรูปกษัตริย์ก่อนเป็นการเียนยอพระเกียรติของกษัตริย์ แสดงว่าเป็นผู้ไม่เคร่งครัดในพุทธศาสนา ไม่มีอะไรสูงกว่าพระรัตนตรัย กษัตริย์ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นทรงลดพระองค์ประดุจพระโพธิสัตว์ที่

คอยช่วยเหลือพระราชาราชบุรุษ และลดพระองค์ลงมาใกล้ชิดกับราษฎรมากกว่าทวารวดีในสมัยอยุธยา อาทิ ในรัชกาลที่ 2 ทรงห้ามยิงลูกนัยน์ตาคนที่เงยมองพระมหากษัตริย์ ในรัชกาลที่ 3 โปรดให้มีกลองเกร์วินิจฉัยไว้เพื่อให้ประชาชนเข้ามาตีเพื่อถวายฎีกา สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่ากษัตริย์ในยุคนี้ทรงเป็นปิตุราช ทรงดูราษฎรประดุจบิดาปกครองบุตร²

ข. สัมพันธภาพทางอำนาจระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชน ได้เปลี่ยนแปลงไป โดยการใช้พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์จะคำนึงถึงประชาชนเสมอ ทรงให้ความสำคัญคุ้มครองประชาชนโดยการอำนวยความสะดวกด้านความยุติธรรมแก่ราษฎรทั้งชายและหญิงอย่างเสมอภาค เช่น การรับฟังการถวายฎีกาของราษฎร การเปลี่ยนแปลงแก้ไขกฎหมายเพื่ออำนวยความสะดวกและมอบสิทธิและเสรีภาพให้แก่ราษฎร นอกจากนี้ยังทรงตักเตือนให้ประชาชนประพฤติตนอยู่ในศีลธรรม เช่น การออกพระราชกำหนดห้ามชนไก่ใน พ.ศ.2343 เป็นต้น

ค. สัมพันธภาพทางอำนาจระหว่างพระมหากษัตริย์กับขุนนางได้เปลี่ยนแปลงไปจากสมัยกรุงศรีอยุธยา เพราะการใช้อำนาจของพระมหากษัตริย์ในช่วงรัตนโกสินทร์นั้นต้องคำนึงถึงการประสานผลประโยชน์ระหว่างกลุ่มอิทธิพลต่าง ๆ ซึ่งสะท้อนแนวความคิดทางกฎหมายว่าพระมหากษัตริย์ต้องคำนึงถึงปัจจัยเหล่านี้ด้วยเสมอ ทั้งยังปรากฏในพระราชหัตถเลขาหลายฉบับแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงตระหนักดีว่าถ้าความเป็นพระมหากษัตริย์มาจากการสนับสนุนของกลุ่มขุนนาง มิใช่ด้วยอำนาจของพระบุญญาธิการหรือเทพยดาแต่อย่างใด

จึงพอสรุปได้ว่าสถาบันพระมหากษัตริย์ของประเทศไทยเป็นปัจจัยหนึ่งที่ช่วยทำให้เกิดการพัฒนากฎหมายเรื่องสิทธิและเสรีภาพของสตรีในประเทศไทย เนื่องจากสถาบันพระมหากษัตริย์ของประเทศไทยนั้นมีแบบแผนในการปกครองบ้านเมืองโดยยึดหลักธรรมะผสมผสานกับหลักการปกครองอื่น ๆ ที่ไทยได้รับอิทธิพลมาไม่ว่าจะโดยทางตรงหรือโดยทางอ้อม เช่น อิทธิพลจากเขมรและอิทธิพลจากตะวันตก ซึ่งนับเป็นการปรับใช้หลักการที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมและสังคมของไทย ส่งผลให้สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นที่ยึดเหนี่ยวและเป็นที่ยึดพิง

² มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช สาขาศิลปศาสตร์, เอกสารการสอนชุดวิชาประวัติศาสตร์ไทย หน่วยที่ 1 - 8, พิมพ์ครั้งที่ 1 (พิมพ์ที่โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช), ปิ่น พิมพ์ยางกูรและอังคณา นันท์ธิพาวรรณ บรรณาธิการ.

ให้แก่ประชาชน สถาบันพระมหากษัตริย์ไทยจึงเป็นสถาบันที่แสดงความต่อเนื่องในประวัติศาสตร์ของคนไทยที่โยงใยอดีตมาสู่ปัจจุบัน เป็นสถาบันทางสังคมที่มีความมั่นคงเหนื่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่ผันผวนมาตลอด 60 ปีเศษ เป็นสถาบันที่ยึดคนไทยในปัจจุบัน และเป็นสถาบันที่ต้องพาสังคมไทยไปสู่อนาคต ซึ่งความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่กล่าวมาจึงเป็นปัจจัยที่คอยส่งเสริมการรับรองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนทั้งชายและหญิง เนื่องจากเป็นสถาบันที่มีอำนาจสูงสุดในด้านต่าง ๆ รวมถึงอำนาจในการออกกฎหมายด้วย

จากเอกลักษณ์ของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่กล่าวมานั้นจะพบว่ามีการให้ความสำคัญกับประชาชนเป็นหลักในการปกครองแผ่นดิน ดังนั้น สถาบันพระมหากษัตริย์จึงเป็นสถาบันที่สำคัญที่สุดสถาบันแรกในการให้ความคุ้มครองและรับรองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนทั้งหญิงและชายภายใต้ระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เพราะนอกจากจะเป็นสถาบันที่มีอำนาจสูงสุดในการนิติบัญญัติ เพื่อมอบสิทธิและเสรีภาพให้แก่สตรีเป็นการพิเศษได้ ทั้งนี้การที่พระมหากษัตริย์ให้ความสำคัญแก่สตรีนอกจากจะเป็นการแสดงออกถึงความมีพระราชไมตรีต่อราษฎรทำให้ราษฎรรักและยกย่องพร้อมทั้งเคารพบูชาพระองค์

อย่างไรก็ตาม การปรับปรุงกฎหมายเพื่อให้สิทธิและเสรีภาพแก่สตรีของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์นั้นจะคำนึงถึงแต่แนวพระราชประสงค์ของพระมหากษัตริย์เพียงพระองค์เดียวคงมิได้ เนื่องจากการปกครองบ้านเมืองของพระองค์นั้นในทางปฏิบัติพระองค์ต้องให้ความสนใจ ชูนางที่มีอำนาจ ดังนั้นการปรับปรุงกฎหมายจึงต้องคำนึงถึงสัมพันธภาพทางอำนาจระหว่างพระมหากษัตริย์กับขุนนางชนชั้นปกครองด้วย (ซึ่งจะกล่าวถึงในหัวข้อ 4.2 ต่อไป)

4.1.2 ปัจจัยทางพุทธศาสนาที่มีแนวความคิดในการส่งเสริมสิทธิและเสรีภาพของสตรี

พระพุทธศาสนาได้ยกย่องฐานะของผู้หญิงให้มีสถานะทัดเทียมเท่ากับผู้ชาย ความเป็นชายและหญิงในทรรศนะของพระพุทธศาสนาองว่าความไม่เหมือนกัน ความไม่เท่ากัน และความไม่เป็นเอกลักษณ์เป็นลักษณะของสิ่งที่มีองค์ประกอบเป็นสังขาร (สังขตธรรม) ทั้งหลายคน ชาย และหญิงก็ไม่พ้นลักษณะดังกล่าวไปได้ ความไม่เท่ากันเป็นธรรมชาติ ความอยากจะให้เท่ากันเป็นการฝืนธรรมชาติ ผิดธรรมชาติไม่จำเป็นว่าการทำให้ความไม่เท่ากันกลายเป็นความเท่ากัน จะดีเสมอไปเพราะถ้าเท่ากันก็อาจจะไม่ดีไปอีกแบบหนึ่ง การทำให้ความไม่เท่ากันกลายเป็นความประสมกลมกลืนกัน สนับสนุนซึ่งกันและกันอาจจะดีกว่า พระพุทธศาสนาและศาสนาอื่น ๆ รวมทั้งปรัชญาตะวันออกยึดถือแนวทางหลังนี้มากกว่า เนื่องจากมองเห็นธรรมชาติ

แห่งความไม่เท่ากันของสิ่งทั้งปวง ดังนั้นอิทธิพลของพุทธศาสนาจึงเป็นแรงผลักดันที่สำคัญอีกแรงหนึ่งที่ทำให้สตรีได้รับสิทธิเสรีภาพและการยอมรับจากสังคม โดยคำสอนทางพุทธศาสนาที่กล่าวถึงการส่งเสริมสิทธิและเสรีภาพของสตรีมีดังนี้

4.1.2.1 ผู้หญิงและผู้ชายเหมือนกันหรือต่างกันอย่างไรตามพระคณาของพระพุทธศาสนา³

ตามพระคณาของพระพุทธศาสนา หญิงและชายในฐานะที่เป็นคนมีลักษณะสำคัญเช่นเดียวกัน เพศไม่ได้เป็นสิ่งสำคัญในการทำให้คนเราแตกต่างกันในเรื่องนี้ ลักษณะสำคัญที่เป็นของทั้งชายและหญิงได้แก่เรื่องต่อไปนี้

1. ความเป็นสังขตธรรม คือ ประกอบขึ้นด้วยส่วนประกอบต่าง ๆ และตกอยู่ในกฎไตรลักษณ์ ทั้งชายและหญิงล้วนแต่ประกอบด้วย รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ คือ เบญจขันธ์ เมื่อมีการประกอบขึ้นก็มีการเกิด การเปลี่ยนแปลง และการแตกสลาย เช่นเดียวกับสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นสังขตธรรม ความเปลี่ยนแปลงนี้เป็นไปตามลักษณะสามัญ 3 ประการ หรือไตรลักษณ์คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ทั้งหญิงและชายเมื่อเกิดแล้วก็ต้องเปลี่ยนแปลง เมื่อเกิดแล้วก็ต้องเข้าไปอยู่ในสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ต้องเปลี่ยนสภาพ ต้องทนต่อสภาพทั้งที่จะดำรงตนและปรับตัวเข้ากับสภาพต่าง ๆ ต้องแก่ ต้องเจ็บไข้ได้ป่วยทั้งทางกายทางใจและในที่สุดต้องตาย ความแตกต่างระหว่างหญิงและชายโดยแท้แล้วไม่มีความหมายหรือความสำคัญอะไรเลย เพราะต้องมีความทุกข์ความเดือดร้อนเป็นชีวิตอยู่เหมือนกัน

2. ความที่ต้องตกอยู่ในกฎแห่งกรรม คือ เกิดมาจากผลของกรรม ซึ่งหมายถึงสิ่งที่ตนทำไว้ในอดีตชาติ เกิดแล้วก็ทำกรรมใหม่ รับผลของกรรมในอดีตบ้าง กรรมใหม่บ้าง ไม่ว่าจะหญิงหรือชายก็เสมอภาคกันในฐานะที่ตกอยู่ในกฎแห่งกรรม ตามกฎแห่งกรรมมนุษย์ ไม่ว่าจะเกิดในชาติขึ้นวรรณะหรือเพศใดสามารถประกอบกรรมดีและรับผลของกรรม สิ่งที่น่าแปลกคนว่าดีหรือชั่วก็คือ กรรมของผู้นั้นจะเป็นหญิงหรือชายไม่สำคัญเท่ากับคนดีหรือชั่ว

³ ปรีชา ช่างขวัญยืน, สตรีในคัมภีร์ตะวันออก, หน้า 86 – 88.

4.1.2.2 พระพุทธศาสนากับการยกฐานะผู้หญิง⁴

การแก้ปัญหาใด ๆ ก็ตามไม่อาจสำเร็จได้ในฉับพลัน แม้ลัทธิประชาธิปไตยหรือคอมมิวนิสต์ก็ล้วนแต่ต้องใช้เวลาดำเนินการยาวนานทั้งสิ้น แต่ก็ถือได้ว่าลัทธิเหล่านั้นมุ่งแก้ปัญหาทางการเมืองบางประการ พระพุทธศาสนาก็เช่นกัน แม้จะมีจุดหมายจะแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำทั้งทางชาติชั้นวรรณะและเพศ แต่จะทำให้สำเร็จทันทีไม่ได้ เพราะสังคมจะไม่ยอมรับ ยิ่งเป็นจารีตประเพณีซึ่งสืบต่อกันมานานจนกลายเป็นวิถีชีวิตแล้วยิ่งยากที่จะเปลี่ยนแปลง ดังนั้นพระพุทธเจ้าที่ทรงสอนศาสนาแย้งกับศาสนาอื่น ๆ เช่น ศาสนาพราหมณ์ในเรื่องกรรม เกิดจากการกระทำมิใช่เกิดจากชาติกำเนิด ทรงสอนเรื่องการบูชาผู้หญิงว่าเป็นสิ่งที่ผิดที่กระทำโดยการฆ่า ซึ่งทั้งสองเรื่องนี้นับเป็นหัวใจของศาสนาพราหมณ์ ดังนั้น การห้ามผู้หญิงไม่ให้ทำพิธีกรรมทางศาสนาซึ่งกำหนดไว้ในประเพณีของศาสนาพราหมณ์หรือการที่ต้องมีลูกชายจึงจะได้ขึ้นสวรรค์จึงพลอยหมดความสำคัญไปด้วย

คำสอนดังกล่าวนี้ทำให้ไม่มีความแตกต่างระหว่างผู้หญิงกับผู้ชายในการทำ ความดี ไม่มีความแตกต่างระหว่างวรรณะ นอกจากนั้นพระพุทธเจ้ายังทรงยกย่องผู้หญิงให้เป็น อูบาสิกา อันเป็นหนึ่งในพุทธบริษัทสี่ ไม่ทรงรังเกียจผู้หญิงแม้จะมีฐานะต่ำก็ตาม การยกฐานะของ ผู้หญิงให้สูงขึ้นนับว่าเป็นการกระทำที่ขัดกับสังคมอย่างมาก ดังนั้นการที่จะให้ผู้หญิงได้บวช เช่นเดียวกับบุรุษ ซึ่งจำให้ผู้หญิงมีฐานะเป็นนักบวชและฆราวาสต้องเคารพนั้นเป็นเรื่องที่จะทำโดยทันทีไม่ได้ เพราะจะขัดกับสังคมมากจนสังคมยอมรับไม่ได้ อีกทั้งหากมีผู้หญิงที่เป็นลูกสาวหรือ ภรรยาออกบวช จะทำให้พระศาสนาถูกกล่าวร้ายได้ เพราะสังคมอินเดียนั้นหวงแหนสตรีจนถึงกับ ไม่ให้ออกจากบ้านโดยไม่จำเป็น ดังนั้น การที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติศีลเป็นพิเศษสำหรับภิกษุณี ก็เพื่อไม่ให้เกิดปัญหาระหว่างภิกษุกับภิกษุณี และเพื่อมิให้เกิดข้อครหานินทา จึงทรงบัญญัติศีล เป็นพิเศษสำหรับภิกษุณีทั้งยังทรงให้สังคมเห็นว่าแม้จะให้บวชก็ยังไม่เป็นภิกษุณีเคารพภิกษุอยู่ แต่ที่จริงแล้วคงมิใช่เป็นเรื่องการแบ่งเพศชายหญิง เพราะหากทำให้มีฐานะเท่ากันแล้วจะเกิดการ แยกเพศและวิวาทกันเพราะความอวดดีในเพศของตนว่าเหนือกว่า

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 84 – 86.

4.2.1.3 ความเท่าเทียมกันในกิจกรรมทางศาสนา⁵

พุทธศาสนาไม่แต่เพียงเห็นว่าคุณหญิงและผู้ชายเสมอภาคกันเท่านั้น พุทธศาสนายังยกย่องผู้หญิงในฐานะต่าง ๆ ทางสังคม เช่น ในฐานะมารดาและภรรยา เป็นต้น ที่สำคัญที่สุดคือในพุทธศาสนาผู้หญิงที่มีบทบาทสำคัญและเป็นที่ยกย่องว่าดีเด่นในกิจกรรมทางศาสนาอันถือเป็นกิจกรรมสำคัญสูงสุด ซึ่งแสดงให้เห็นว่านอกจากผู้หญิงกับผู้ชายจะเท่าเทียมกันในแง่กำเนิดแล้ว ในแง่พัฒนาและการเข้าถึงฐานะสูงสุดคือ การเป็นอริยบุคคลก็ไม่ต่างกัน การที่ผู้หญิงในพระพุทธศาสนาสามารถประกอบพิธีกรรมหรือทำบุญได้ตามลำพังนับว่าเป็นการให้อิสระภาพแก่ผู้หญิงอย่างมาก เพราะก่อนหน้านั้นผู้หญิงในศาสนาอื่นดูอยู่ในยุคตกต่ำคือมีฐานะเทียบเท่าศูทรและไม่สามารถประกอบพิธีกรรมได้

พระพุทธเจ้ายังทรงให้ความสำคัญแก่ผู้หญิงยิ่งกว่านั้นอีก กล่าวคือ สังคมอินเดียโบราณนั้นนับถือนักบวช ไม่ว่านิกายใด เนื่องจากถือว่าเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น แม้แต่กษัตริย์ก็เคารพนักบวช การที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ผู้หญิงบวชเป็นภิกษุณีนั้นนับเป็นการยกย่องผู้หญิงอย่างสูง และเป็นที่ยกย่องว่าผู้หญิงก็สามารถเข้าถึงความหลุดพ้นได้เช่นเดียวกับผู้ชาย

จากคำสอนและแนวปฏิบัติของศาสนาพุทธที่ไม่ได้ให้ความแตกต่างจากเพศและยังให้การยกย่องสตรีให้ทัดเทียมกับเพศชายจึงนับว่าเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมสิทธิและเสรีภาพให้แก่สตรี ประเทศที่รับอารยธรรมของพุทธศาสนาเข้ามาในประเทศจึงทำให้ฐานะของผู้หญิงดีกว่าผู้หญิงในวัฒนธรรมอื่น ๆ แสดงว่าพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมพื้นฐานของแต่ละประเทศที่ได้รับเอาพระพุทธศาสนาเป็นหลักปฏิบัติของประชาชนและประเทศชาติ คำสอนของพุทธศาสนา ดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า “กรรม” เป็นตัวแบ่งแยกคนไม่ใช่ “เพศ” ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงเปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้มีสิทธิทั้งในทางสังคมและในทางจิตวิญญาณ ดังนั้น เมื่อคนไทยได้เคารพและนับถือพระพุทธศาสนามาเป็นเวลาร่วมกว่า 2,000 ปีมาแล้ว จึงทำให้คนไทยได้รับการซึมซับแนวความคิดของพุทธศาสนาที่ให้การยอมรับสตรี เมื่อพิจารณาโดยรวมแล้วจะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนาได้แก้ปัญหาความต่ำต้อยของสตรีเพศ หากจะมีความเหลื่อมล้ำในเรื่องใดก็ต้องพิจารณาเหตุผลโดย

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 88 – 91.

รอบคอบว่าเป็นความเหลื่อมล้ำจริงหรือไม่ มีคุณหรือโทษแก่ผู้หญิงอย่างไร และเป็นคำสอนทางศาสนาหรือว่าเป็นประเพณีที่ปฏิบัติกันมาแต่เดิม

ด้วยเหตุนี้การส่งเสริมสิทธิและเสรีภาพของสตรีไทยภายใต้การปกครองของพระมหากษัตริย์และพุทธศาสนาหลอมรวมเป็นวัฒนธรรมของคนไทย จึงเป็นแรงผลักดันให้การบัญญัติกฎหมายเพื่อสตรีในด้านต่าง ๆ ประสบความสำเร็จเพิ่มขึ้น เพราะรากฐานของพุทธศาสนาที่หล่อเลี้ยงจิตใจของคนไทยทุกคนให้เห็นความสำคัญในการทำความดีและยกย่องผู้มีพระคุณ สังคมไทยจึงไม่ได้แบ่งแยกความเป็นชายและหญิงเช่นเดียวกับสังคมอื่น ๆ ในช่วงเวลาเดียวกันและเมื่อพิจารณาโดยส่วนรวมและจะเห็นได้ว่าพุทธศาสนาได้แก้ปัญหาคความต่ำต้อยของสตรีเพศหรือการกดขี่สตรี ดังนั้นหากพิจารณาทางพุทธศาสนาในความเหลื่อมล้ำระหว่างชายและหญิงในเรื่องใดต้องให้เหตุผลพิจารณาให้รอบคอบว่าความเหลื่อมล้ำนั้นเป็นคำสอนของพุทธศาสนาหรือเป็นประเพณีของสังคมที่ไ้รับการปฏิบัติต่อ ๆ กันมา

4.1.3 อิทธิพลจากการคุกคามลัทธิจักรวรรดินิยม

นับตั้งแต่บ้านเมืองไทยได้เริ่มเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ยุคใหม่โดยได้เริ่มมีการติดต่อกันสัมพันธ์กับตะวันตกมากขึ้น ทำให้ขนบธรรมเนียมประเพณีบางอย่างในสังคมที่ได้เคยยึดถือปฏิบัติกันมานานรวมทั้งกฎหมายตราสามดวงบางลักษณะไม่อาจนำมาใช้บังคับได้ผลดีเหมือนเดิมทั้งนี้เพราะมีชาวต่างประเทศเข้ามาอยู่อาศัยและมีคนในบังคับของต่างชาติเพิ่มมากขึ้น ในสมัยรัชกาลที่ 4 พยายามปรับปรุงแก้ไขโดยทรงตรากฎหมายใหม่มาใช้หลายฉบับ ซึ่งกฎหมายได้ครอบคลุมไปเกือบทุกสาขา เช่น กฎหมายว่าด้วยอาญาหลวง กฎหมายว่าด้วยครอบครัว กฎหมายผังเมือง กฎหมายมรดก กฎหมายวิธีพิจารณาคดีความ การคุกคามของลัทธิจักรวรรดินิยม ปรากฏออกมาในรูปของการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง⁶ ที่ไทยต้องยอมเสียผลประโยชน์ทางการค้าและเอกสิทธิ์ทางการศาลให้กับมหาอำนาจตะวันตก ทั้งนี้รวมทั้งการยอมเสียดินแดนส่วนน้อยบริเวณชายแดนเพื่ออำรงรักษาไว้ซึ่งดินแดนส่วนใหญ่ เนื่องจากลัทธิจักรวรรดินิยมได้ถือเอาเหตุต่าง ๆ เป็นข้ออ้างว่า ชาตินิมาอำนาจที่เจริญแล้วจะต้องเข้ามาจัดการบ้านเมืองของประเทศด้อยความเจริญ โดยอ้าง

⁶ ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา กรวรรณสุด, การเมืองการปกครองไทย พ.ศ.2411-2477, (กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, 2523), หน้า 37.

ว่าเป็นภารกิจของชาวผิวขาวที่มีต่อมนุษยชาติ เพื่อให้มนุษย์มีความสุขความเจริญได้รับความยุติธรรมอย่างเสมอหน้ากัน

นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2398 ไทยจำต้องทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับประเทศอังกฤษ ซึ่งสาระสำคัญประการหนึ่งก็คือ ข้อตกลงเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขต คนต่างชาติที่ทำผิดในเมืองไทยช้อยกเว้นที่จะไม่ใช้กฎหมายไทยบังคับ ทั้งนี้โดยให้เหตุผลว่า กฎหมายไทยยังล้าสมัย นอกจากสัญญาเบาว์ริงที่ทำกับอังกฤษแล้ว ไทยยังต้องจำยอมทำสนธิสัญญากับประเทศอื่น ๆ อีก รวม 13 ฉบับ และต่อมาขยายไปถึงอาณานิคมของประเทศเหล่านั้นด้วย ซึ่งสนธิสัญญาเหล่านี้ นอกจากจะก่อให้เกิดข้อเสียเปรียบทางด้านการศึกษาแล้ว ยังก่อให้เกิดความไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจด้วย กล่าวคือ ประเทศมีสิทธิเก็บภาษีขาเข้าได้เพียงร้อยละสามและต้องยกเลิกการผูกขาดของระบบพระคลังสินค้า ส่วนภาษีขาออกเก็บได้ตามพิกัดสินค้าที่แนบท้ายสนธิสัญญา ข้อเสียเปรียบอีกประการหนึ่งก็คืออังกฤษมีสิทธิที่จะส่งฝิ่นเข้ามาจำหน่ายได้ด้วย อนึ่งแม้จะรู้ว่าข้อตกลงต่าง ๆ ล้วนเป็นข้อเสียเปรียบ แต่ไทยก็จำต้องยอมเพื่อรักษาเอกราชของประเทศไว้⁷

จากสัญญาเบาว์ริงทำให้เกิดปัญหาสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ทำให้ไทยมีความจำเป็นต้องปรับปรุงระบบกฎหมายให้ทันสมัย ซึ่งสาเหตุดังกล่าวก็เป็นเหตุผลและความจำเป็นที่มีอยู่ในเวลานั้น เพราะในสมัยรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นช่วงเวลาที่ประเทศทางยุโรปเรืองอำนาจ จึงเป็นการยากที่จะปฏิเสธข้อเสนอจากประเทศเหล่านั้น แต่นอกจากเหตุผลดังกล่าว หากพิจารณาในส่วนที่เป็นหลักการและเนื้อหาของกฎหมายด้วยแล้ว จะพบว่า การรับกฎหมายสมัยใหม่จากตะวันตกในครั้งนั้น เป็นเพราะลักษณะพิเศษของกฎหมายสมัยใหม่ที่ได้รับการพัฒนาอย่างเป็นระบบ เปี่ยมไปด้วยเหตุผล มีความเหมาะสมที่จะนำมาปรับใช้กับสังคมสมัยใหม่ เพื่อลดการกดขี่ในสังคมไทยให้น้อยลง การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมอื่นเนื่องมาจากสัญญาเบาว์ริง โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 5 มีที่สำคัญ 2 ประการ คือ

1. การปรับปรุงให้ทุกคนมีฐานะเท่าเทียมกัน ได้แก่ การยกเลิกระบบไพร่ การยกเลิกระบบทาส เป็นต้น

⁷ แสง บุญเฉลิมวิภาส, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย, หน้า 135-136.

2. การปรับปรุงสังคมทางด้านอื่น ๆ เช่น การปฏิรูปทางการศึกษา การปฏิรูปทางการศาลและความยุติธรรม การปฏิรูปทางการสาธารณสุข การปฏิรูปทางการสาธารณสุขโรค เป็นต้น⁸

จึงอาจกล่าวได้ว่าลัทธิล่าอาณานิคมก็มีอิทธิพลต่อการปฏิรูปและการพัฒนาระบบกฎหมายของไทยแทบจะครบทุกด้าน ดังนั้น จึงเป็นอิทธิพลสำคัญให้เกิดการรับรองสิทธิและเสรีภาพของสตรีไทยเพิ่มมากขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับมนุษยธรรมตามหลักการ

4.1.4 การรับแนวความคิดทางกฎหมายสมัยใหม่จากประเทศตะวันตก

การที่ชาติตะวันตกติดต่อกับประเทศไทยครั้งแรกเพื่อประโยชน์ทางการค้าและเพื่อเผยแพร่ศาสนา แต่การติดต่อนั้นก็ยังไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ได้อย่างแท้จริงโดยเฉพาะการเผยแพร่คริสต์ศาสนาของมิชชันนารี สาเหตุที่ไม่ประสบความสำเร็จนั้นเนื่องจากคนไทยต่างยึดมั่นในพุทธศาสนาและยังปิดตัวเองไม่ยอมเรียนรู้อิทธิพลการด้านต่าง ๆ จากประเทศทางตะวันตกเลย แต่ประโยชน์ที่สำคัญของการติดต่อชาติตะวันตกที่พวกมิชชันนารีนำเข้ามา คือ การเริ่มต้นการศึกษาแบบใหม่ การพิมพ์ กิจการหนังสือพิมพ์ การแพทย์ การสาธารณสุข เป็นต้น

เมื่อเข้าสู่ยุคสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงเล็งเห็นความจำเป็นต้องเปิดประเทศและพัฒนาประเทศให้พ้นจากภัยคุกคามของลัทธิจักรวรรดินิยม จึงต้องเร่งปรับปรุงบ้านเมือง แก้ไขขนบธรรมเนียมต่าง ๆ ตามแบบตะวันตกเพื่อไม่ให้ตกเป็นข้ออ้างของประเทศมหาอำนาจในการเข้ายึดครองประเทศ สิ่งหนึ่งที่พระองค์ทรงรับจากตะวันตก คือ แนวความคิดของกฎหมายสมัยใหม่ที่ให้ความสำคัญแก่สิทธิและเสรีภาพของประชาชนทั้งชายและหญิง ความเสมอภาคและความเท่าเทียมกันในความเป็นมนุษย์ ซึ่งถือเป็นหลักการของกฎหมายสมัยใหม่ที่ถือว่ามนุษย์ทุกคนเป็นบุคคลและเป็นตัวการของกฎหมาย ทุกคนเกิดมาด้วยความเท่าเทียมกันในสายตาของกฎหมาย (ซึ่งเป็นแนวความคิดของกฎหมายธรรมชาติ) จึงอาจกล่าวได้ว่าพระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่ได้ริเริ่มปรับปรุงระบบกฎหมายตามแบบตะวันตก ในสมัยของพระองค์ท่านได้มีการประกาศใช้กฎหมายมากมายรวม 500 ฉบับ กฎหมายที่

⁸ นคร พันธุ์รงค์, ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์, พิมพ์ครั้งที่ 2 (โครงการตำรา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก, 2526), หน้า 351-352.

ประกาศใช้ในเวลาสั้น นอกจากจะเป็นการกำหนดกฎเกณฑ์เพื่อแก้ไขปัญหาเฉพาะเรื่องแล้ว ประกาศส่วนหนึ่งจะแสดงถึงแนวพระราชดำริที่จะปรับเปลี่ยนแนวความคิดของคนไทยให้ทัดเทียมอารยประเทศด้วย เช่น ทรงออกประกาศยกเลิกประเพณีที่บิดามารดาหรือสามีชายบุตรภรรยาลงเป็นทาสโดยเจ้าตัวไม่สมัครใจ เพื่อนำเงินมาชำระหนี้ ทรงดำริว่าสิทธิดังกล่าวไม่เป็นการยุติธรรมแก่เด็กและผู้หญิง นอกจากนี้ยังทรงออกประกาศพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้บรรดาเจ้าจอมถวายบังคมลาไปอยู่ที่อื่นหรือแต่งงานใหม่ได้ ด้วยทรงเมตตาแก่หญิงเหล่านั้นว่าจะต้องมาใช้ชีวิตเสมือนถูกกักขังอยู่ในพระบรมมหาราชวัง ทำให้ขาดความสุข ขาดเสรีภาพเปลี่ยนชีวิตและเวลาของหญิงเหล่านั้นไปโดยเปล่าประโยชน์ นอกจากนี้ยังทรงเล็งเห็นความสำคัญในเรื่องทรัพย์สินที่เป็นกรรมสิทธิ์ของราษฎร เช่น ในเรื่องที่ดินทรงเปลี่ยนแปลงความคิดเดิมที่ว่าพระมหากษัตริย์เป็นเจ้าของแผ่นดินทั้งปวงทั่วราชอาณาจักร ด้วยทรงมีกระแสพระบรมราชโองการเกี่ยวกับเรื่องที่ดินว่า "ตั้งแต่นี้ต่อไป ถ้าพระเจ้าแผ่นดินจะต้องพระราชประสงค์ที่บ้านเรือน นา สวน พระราชทานให้เป็นวัง บ้าน สวน นา แก่พระราชวงศานุวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายหน้าฝ่ายในซึ่งมีความชอบถวายพระราชศรัทธาสรางพระอารามหลวงในที่แห่งใด ตำบลใด ถ้าจะพระราชทานให้ผู้ใดก็ได้ ให้เอาเงินในพระคลังมหาสมบัติสำหรับแผ่นดิน ชื้อที่บ้าน นา สวน พระราชทานแก่วงศานุวงศ์"

จากแนวพระราชดำริดังกล่าวนี้แสดงถึงความพยายามของพระองค์ท่านที่จะปรับเปลี่ยนกฎเกณฑ์ที่ทรงเห็นว่าไม่เหมาะสมให้สอดคล้องกับหลักการของกฎหมายสมัยใหม่⁹ โดยเฉพาะกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิและเสรีภาพของสตรีไทย เพื่อให้สอดคล้องกับหลักการของกฎหมายธรรมชาติตามแบบอย่างตะวันตกนั่นเอง

4.1.5 ความล้ำสมัยและความบกพร่องของกฎหมายดั้งเดิมของประเทศไทย

การที่ชาวต่างชาติได้ขอทำสนธิสัญญาในเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขต โดยไม่ยอมขึ้นศาลไทยนั้น เพราะชาวต่างชาติให้เหตุผลว่า ระบบกฎหมายของไทยยังมีความล้าหลังมาก โดยเฉพาะในส่วนเกี่ยวกับกฎหมายอาญาและวิธีพิจารณาความอาญา อย่างไรก็ตามกฎหมายไทยแต่เดิมมาก็ไม่ได้ใช้ไม่ได้หรือบกพร่องไปทั้งหมด หลักกฎหมายแม่บทคือคัมภีร์พระธรรมศาสตร์เป็น

⁹ แสง บุญเฉลิมวิภาส, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย, หน้า 149-151.

หลักกฎหมายที่สามารถใช้ได้ตลอดไปไม่ว่าเวลาใด แต่ในส่วนที่เป็นกฎหมายเฉพาะเรื่องกฎหมายเหล่านี้อาจไม่เหมาะสมกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับหลักกฎหมายสมัยใหม่แล้ว จะพบความแตกต่างและความล้าสมัยในประการสำคัญดังนี้¹⁰

ในด้านศักดิ์ศรีและความเท่าเทียมกันของมนุษย์ กฎหมายสมัยใหม่ถือว่ามนุษย์ทุกผู้ทุกนามเป็นบุคคลและเป็นตัวการของกฎหมาย คือถือว่าทุกคนเกิดมาด้วยความเท่าเทียมกันนั่นเอง ดังนั้น หากพิจารณาเปรียบเทียบกับสังคมไทยในสมัยนั้นจะพบว่า ประเทศไทยในยุคก่อนปรับเปลี่ยนกฎหมายยังคงมีทั้งทาสและไพร่ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือยังมีการแบ่งแยกชนชั้นของบุคคลในสังคม ทำให้สตรีในประเทศไทยได้รับการปฏิบัติที่แตกต่างกันตามสถานะของชนชั้นด้วย

การรับรองความศักดิ์สิทธิ์ของทรัพย์สินเอกชน แม้ว่าเรื่องสิทธิในทรัพย์สินจะได้รับการรับรู้ตั้งแต่กฎหมายเดิมแล้ว แต่ในรัฐสมัยใหม่ได้ให้การรับรองและยืนยันในความคิดนี้ให้เด่นชัดขึ้น จนถือเป็นหลักกฎหมายที่สำคัญว่าด้วยกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในกรณีอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการทำนิติกรรมสัญญาหรือการมีนิติสัมพันธ์ในกรณีอื่น ๆ ล้วนได้รับการพัฒนาจนเป็นหลักกฎหมายสมัยใหม่ ในขณะที่สังคมไทยในอดีตยังขาดหลักเกณฑ์ที่ชัดเจน เพราะหลักกฎหมายที่มีอยู่ในไทยเดิมคงปรารภเฉพาะเรื่องง่าย ๆ ที่ยังมีเนื้อหาไม่ครอบคลุมความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเหมือนอย่างความคิดแบบตะวันตก

เมื่อประเทศไทยได้ปฏิรูประบบกฎหมายให้เป็นไปตามแบบอย่างตะวันตก ทำให้สตรีได้รับสิทธิในการถือครองกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินชัดเจนมากขึ้น นอกจากนั้นสตรียังสามารถที่จะทำนิติกรรมสัญญาต่าง ๆ ได้ด้วยตัวเอง ซึ่งเป็นการขยายความชัดเจนของกฎหมายไทยเดิมให้ชัดเจนและเป็นธรรมแก่สตรีเพิ่มขึ้นให้เกิดความเท่าเทียมกับเพศชายมากขึ้น

ความคิดเกี่ยวกับกฎหมายอาญาและวิธีพิจารณาความอาญาตามหลักกฎหมายสมัยใหม่ ถือว่าการที่เจ้าหน้าที่ของรัฐจะจับกุมหรือลงโทษบุคคลใดได้ จะต้องปรากฏว่าการกระทำของบุคคลนั้นมีกฎหมายบัญญัติไว้โดยชัดแจ้งว่าเป็นความผิดและกำหนดโทษไว้ทำให้เกิดหลักที่ว่า "ไม่มีโทษโดยไม่มีกฎหมาย" (Nulla Poena, Sine Lege) และการพิจารณาคดีอาญาก็ต้องเป็นไปโดยคำนึงถึงศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ จะใช้วิธี "จารีตนครบาล" ด้วยการทรมานร่างกายให้รับ

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 138 – 140.

สารภาพไม่ได้ นอกจากนี้กฎหมายสมัยใหม่ยังถือหลักที่ว่า การพิจารณาคดีต้องกระทำโดยเปิดเผย ฟังความทุกฝ่าย การสืบพยานต้องชอบด้วยเหตุผลและให้ถือหลักว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าจะได้พิสูจน์แล้วว่าผู้นั้นกระทำความผิดจึงจะลงโทษได้

จากแนวความคิดเกี่ยวกับกฎหมายอาญาและวิธีพิจารณาความอาญาสมัยใหม่นี้ ส่งผลให้ประเทศไทยปรับปรุงกฎหมายเพื่อรับรองสิทธิและเสรีภาพให้แก่สตรีเพิ่มมากขึ้นโดยปริยาย กล่าวคือ จากแต่เดิมที่ไทยไม่ยอมรับการเป็นพยานของหญิงแพศยาหรือหญิงโสเภณีและหญิงที่มีครรภ์นั้น แต่หลังจากรับหลักการของกฎหมายสมัยใหม่ที่ยอมรับฟังความทุกฝ่าย ทำให้หลักการสืบพยานกว้างขวางขึ้น นอกจากนั้นหลักกฎหมายสมัยใหม่ยังทำให้สตรีไม่ได้รับความทุกข์ทรมานจากการใช้จารีตนครบาลเพื่อให้ยอมรับสารภาพ ซึ่งนับว่าเป็นผลดีต่อสตรีไทยเนื่องจาก สตรีระของสตรียอมไม่สามารถทนต่อความเจ็บปวดได้มากเท่าเพศชาย จึงส่งผลให้สตรีได้รับความเป็นธรรมมากขึ้นหากสตรีผู้นั้นไม่ได้กระทำผิดจริง

เราอาจกล่าวสรุปรวมได้ว่า เมื่อวัฒนธรรมไทยเผชิญหน้ากับตะวันตกและได้รับอิทธิพลของแนวคิดอย่างตะวันตกมาปรับปรุงระบบการเมืองการปกครอง ระบบกฎหมายและการยุติธรรมให้ทันสมัยและมีประสิทธิภาพขึ้น ซึ่งการเสื่อมลงของกฎหมายดั้งเดิมของไทย ส่งผลให้ชนชั้นนำของไทยยึดถือหลักกฎหมายสมัยใหม่ที่ถือว่ารัฐธรรมาธิปไตยยอมมีอำนาจโดยสมบูรณ์ที่จะตรากฎหมายขึ้นใช้บังคับหรือเพื่อจัดระเบียบการต่าง ๆ ในสังคมได้อย่างกว้างขวางและไม่มีขอบเขตจำกัด ซึ่งเป็นแนวคิดทางกฎหมายของสำนักกฎหมายบ้านเมืองที่ได้รับมาจากตะวันตก ก่อให้เกิดสิทธิและเสรีภาพให้แก่สตรีในทางกฎหมายด้านต่าง ๆ มากขึ้น เช่น สิทธิในกระบวนการยุติธรรม สิทธิในการครอบครองทรัพย์สิน สิทธิในการศึกษา หรือเสรีภาพในการเดินทาง เป็นต้น

4.1.6 การเรียกร้องสิทธิและเสรีภาพให้แก่สตรีไทย

แนวคิดในการเรียกร้องสิทธิและเสรีภาพของสตรีในชาติตะวันตกหรือแนวคิดแบบสตรีนิยมซึ่งเป็นอิทธิพลหนึ่งที่ทำให้ประเทศไทยได้มีการปรับปรุงกฎหมายเพื่อให้สิทธิและเสรีภาพแก่สตรีมากขึ้น เนื่องจากในสังคมตะวันตกแนวคิดแบบสตรีนิยมถือได้ว่าเป็นหนึ่งในขบวนการเคลื่อนไหวและแนวคิดที่โดดเด่นที่สุดในศตวรรษที่ 20 ทั้งขบวนการเคลื่อนไหวและแนวคิดไม่เพียงแต่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทั้งทางส่วนตัวและสังคมระหว่างหญิงและชายในสังคมตะวันตกเท่านั้น แต่ได้ส่งผลไปสู่สังคมอื่น ๆ ทั่วโลกด้วย คุณค่าหรือค่านิยมในเรื่องความเที่ยมกันทางเพศได้กลายเป็นจุดมุ่งหมายที่ถูกกล่าวอ้างถึงในเวทีระดับสากลทั่วไป องค์ความรู้

ต่างๆ ที่เกี่ยวกับผู้หญิงได้รับการศึกษาค้นคว้าอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน สตรีนิยมได้กำเนิดและเติบโตขึ้นมาพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งแนวความคิดทางสังคมที่วิวัฒน์มากับสังคมมนุษย์ สตรีนิยมแม้ว่าจะจะเป็นคำที่ถูกสร้างขึ้นจากตะวันตก แต่ความหมายของมันไม่ได้จำกัดอยู่เพียงขอบเขตของประเทศทางภูมิศาสตร์เท่านั้น สังคมไทยก็มีประวัติการต่อสู้เพื่อสถานะที่ดีขึ้นของผู้หญิงของตัวเองอยู่ไม่ใช่น้อย อีกทั้งมีความพยายามที่จะหาองค์ความรู้เกี่ยวกับผู้หญิงที่เป็นของตนเองอยู่ ดังนั้นสตรีนิยมจึงนับเป็นกระบวนการเคลื่อนไหวของชาตินิยมอำนาจตะวันตกที่มีผลต่อการรับรองสิทธิและเสรีภาพของสตรีในประเทศไทย

การเรียกร้องสิทธิและเสรีภาพให้แก่สตรีไทยจึงมีความแตกต่างจากหลายประเทศ โดยเฉพาะประเทศทางตะวันตก เนื่องจากการเรียกร้องสิทธิและเสรีภาพให้แก่สตรีไทยเกิดขึ้นจากบุคคลสองกลุ่ม ซึ่งได้แก่

4.1.6.1 การเรียกร้องสิทธิและเสรีภาพให้แก่สตรีโดยเพศชาย อันเนื่องมาจากกลุ่มชนชั้นปกครองของประเทศไทย ทั้งพระมหากษัตริย์และขุนนางหรือนักปราชญ์อื่น ๆ ซึ่งโดยมากมักจะเป็นบุคคลที่ได้รับการศึกษาและรับเอาแนวความคิดเพื่อคุ้มครองสตรีจากทางตะวันตก ยกตัวอย่างเช่น

- การเรียกร้องสิทธิและเสรีภาพให้แก่สตรีของพระมหากษัตริย์ ยกตัวอย่างเช่น การเรียกร้องสิทธิและเสรีภาพให้แก่สตรีของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) โดยการพระราชทานนิพนธ์บทความเรื่อง "เครื่องหมายแห่งความรุ่งเรือง คือ สภาพแห่งสตรี" มีความสำคัญ ดังนี้¹¹ "ในบรรดาคนป่าเถื่อนทั้งหลายสตรีเป็นวิญญาณทรัพย์ของบุรุษโดยแท้ และผู้ชายประพฤติต่อผู้หญิงเหมือนประพฤติต่อคู่สัตว์ โดยการทำให้ผู้หญิงทำงาน ส่วนฝ่ายชายก็กินหาความสุขเท่านั้น ในคณะคนที่รุ่งเรืองกว่าผู้ชายเป็นผู้บัญญัติทั้งกฎหมาย แบบธรรมเนียม และประเพณีทั้งปวง ทำให้สตรีเสียเปรียบทุกสถาน" นับว่าเป็นการเรียกร้องสิทธิและเสรีภาพให้แก่สตรีโดยกล่าวว่าเพศชายเป็นผู้บัญญัติกฎหมายให้สตรีเสียเปรียบเพศชายในทุก ๆ ด้าน ดังนั้นสตรีจึงควรที่จะลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อเรียกร้องสิทธิและเสรีภาพให้กับตัวเองด้วย

¹¹ สมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมายแห่งประเทศไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์, เครื่องหมายแห่งความรุ่งเรือง คือ สภาพแห่งสตรี, หน้า 1-8.

- การเรียกร้องสิทธิและเสรีภาพให้แก่สตรีของเทียนวรรณในช่วงรัชกาลที่ 5 จะเห็นว่าเทียนวรรณพยายามเสนอให้ยกฐานะของสตรีขึ้นมาโดยการเรียกร้องสิทธิเสรีภาพให้แก่สตรีทั้งในด้านการกฎหมาย การเรียกร้องให้มีระบบกฎหมายส่วนตัวเมียเดียว และการพยายามผลักดันให้สตรีได้รับสิทธิในการศึกษาที่เสมอภาคกับชาย กล่าวคือ ให้สตรีได้รับการศึกษาอย่างที่บุรุษศึกษา หลังจากการพยายามทุ่มเทของเขา ต่อมาปรากฏว่าเกิดการรวมตัวกันของกลุ่มสตรีเพื่อที่จะเรียกร้องสิทธิเสรีภาพบางอย่างของผู้หญิงที่แสดงออกทางหนังสือชื่อ "กุลสตรี" นั้นเอง

- การเรียกร้องสิทธิและเสรีภาพให้แก่สตรีของกรมหมื่นสวัสดิวัฒนวิศิษฎ์ที่เรียกร้องให้แก่ไขกฎหมายลักษณะผู้เมีย และการจดทะเบียนครอบครัว เพื่อเพิ่มสิทธิให้แก่สตรีในช่วงนั้นให้เท่าเทียมกับชาย เพราะเป็นการแก้ไขกฎหมายในส่วนที่ปิดโอกาสมิให้ชายมีภรรยา มากกว่าหนึ่งคนเพราะสตรีในสมัยก่อนก็มีสามีได้แค่เพียงครั้งละคนเท่านั้น จึงนับเป็นบุคคลสำคัญที่ทำให้สตรีในปัจจุบันได้มีกฎหมายแบบผู้เมียเดียวมาใช้

ดังนั้น การเรียกร้องให้เกิดการปรับปรุงระบบกฎหมาย เพื่อความเป็นมนุษยธรรมให้แก่สตรีตามหลักการของกฎหมายสมัยใหม่ ดังนั้น การเรียกร้องสิทธิและเสรีภาพให้แก่สตรีในประเทศไทยจึงมีลักษณะแตกต่างจากประเทศมหาอำนาจทางตะวันตก เนื่องจากประเทศมหาอำนาจตะวันตกนั้นการเรียกร้องให้แก่ไขกฎหมายเพื่อคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพให้แก่สตรีจะเริ่มต้นจากการรวมกลุ่มของสตรีตะวันตกก่อนและด้วยความพยายามรวมกลุ่มกันทำให้ต่อมาสังคมยอมแก้ไขกฎหมายเพื่อให้ความคุ้มครองสตรีหรือให้สิทธิและเสรีภาพให้แก่สตรีเพิ่มมากขึ้นจนทัดเทียมเพศชาย

4.1.6.2 การเรียกร้องสิทธิและเสรีภาพให้แก่สตรีโดยเพศหญิง
นับเป็นจุดแตกต่างจากการเรียกร้องสิทธิและเสรีภาพให้แก่สตรีในประเทศตะวันตก เนื่องจากสังคมไทยเป็นสังคมที่รักความสงบเรียบร้อย และในทางปฏิบัติประเทศไทยมีการให้สิทธิและเสรีภาพแก่สตรีอย่างเปิดเผยทำให้สตรีไทยไม่ได้รับความเดือดร้อนจนรู้สึกว่าคุณสมบัติถูกกดขี่จนทำให้ไม่ได้รับสิทธิและเสรีภาพ ต่อมาเมื่อสตรีไทยได้รับการศึกษาและรับอารยธรรมจากประเทศทางตะวันตกเพิ่มมากขึ้นจึงเริ่มเรียกร้องสิทธิและเสรีภาพให้แก่สตรีด้วยตนเอง อย่างไรก็ตามการเรียกร้องสิทธิและเสรีภาพให้แก่สตรีโดยสตรีไทยนี้ไม่ได้เรียกร้องจนก่อให้เกิดความรุนแรงเช่นทางตะวันตก เพราะการเรียกร้องของสตรีไทยโดยมากจะเป็นการแสดงความคิดเห็นผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น หนังสือพิมพ์ บทความ หนังสือ หรือการรวมกลุ่มเพื่อให้ความช่วยเหลือแก่สตรีที่ทุกข์ยาก ทำให้ไทยไม่เกิดการเสียเลือดเนื้ออย่างประเทศทางตะวันตก เหตุผลอีกประการหนึ่งที่ทำให้การเรียกร้อง

สิทธิและเสรีภาพให้แก่สตรีไทยไม่เกิดความรุนแรงเช่นทางตะวันตกก็เนื่องจากว่าสตรีไม่ได้รู้สึกว่าตนถูกกดขี่ข่มเหงที่ไม่เป็นธรรมอย่างไรมนุษยธรรมแต่กลับรู้สึกว่าคุณค่าตนมีสิทธิและเสรีภาพตามที่ควรจะได้รับด้วยสาเหตุดังกล่าวทำให้การเรียกร้องสิทธิและเสรีภาพให้แก่สตรีไทยค่อย ๆ เป็นไปอย่างสงบ ดังนั้น จึงพอสรุปได้ว่าการเรียกร้องสิทธิและเสรีภาพให้แก่สตรีไทยทั้งจากเพศชายและเพศหญิงจึงนับเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีส่วนช่วยในการส่งเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแนวความคิดทางกฎหมายเพื่อรับรองและคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพให้แก่สตรีไทย

เราอาจกล่าวสรุปรวมได้ว่าปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการส่งเสริมหรือผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกฎหมายเพื่อรับรองและคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของสตรีไทยภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น หากพิจารณาแล้วจะพบว่าปัจจัยที่กล่าวมาข้างต้นมีทั้งปัจจัยที่เกิดขึ้นภายในประเทศและอิทธิพลจากต่างประเทศ อย่างไรก็ตามเราจะพบว่าปัจจัยที่เกิดขึ้นภายในประเทศนั้นแตกต่างจากปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการส่งเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสิทธิและเสรีภาพของสตรีในต่างประเทศ (หรือชาติตะวันตก) ในช่วงเวลาเดียวกัน นั่นคือ การริเริ่มให้สิทธิและเสรีภาพแก่สตรีโดยพระมหากษัตริย์ไทยรวมถึงอิทธิพลทางพุทธศาสนาที่หล่อหลอมจิตใจของคนไทยให้มีความรักใคร่สามัคคีไม่แบ่งแยกความแตกต่างของชายและหญิง ตรงกันข้ามกลับสนับสนุนให้ยกย่องสตรีแทนอิทธิพลอันเป็นปัจจัยผลักดันสิทธิและเสรีภาพของสตรี อีกปัจจัยหนึ่งที่นำพิจารณาอย่างยิ่งคือการเรียกร้องสิทธิและเสรีภาพให้แก่สตรีโดยกลุ่มบุคคลซึ่งเป็นเพศชาย ซึ่งนับว่าแตกต่างจากการเรียกร้องให้แก่สตรีของตะวันตกที่ริเริ่มจากกลุ่มสตรีเอง

4.2 ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนามาตรกฎหมายเพื่อรับรองสิทธิและเสรีภาพของสตรีไทย

4.2.1 ปัจจัยทางด้านสังคมและการเมืองภายในประเทศไทย

เมื่อมีปัจจัยที่มีผลกระทบต่อสังคมผลที่ตามมาก็คือการพัฒนาของสังคมเพื่อปรับตัวและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในแต่ละปัจจัยที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาต่าง ๆ เช่น เมื่อสังคมอยู่ในภาวะสงครามเพศชายนับว่าเป็นบุคคลสำคัญในการรบ ดังนั้น กฎหมายที่ออกมาในภาวะสงครามนั้นโดยมากก็เพื่อประโยชน์แก่เพศชาย ต่อมาเมื่อไทยได้เริ่มเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ยุคใหม่โดยได้เริ่มมีการติดต่อสัมพันธ์กับชาวตะวันตก ทำให้ขนบธรรมเนียมประเพณีบางอย่างในสังคมที่ได้เคยยึดถือปฏิบัติกันมานาน รวมทั้งกฎหมายตราสามดวงบางลักษณะไม่อาจนำมาใช้บังคับได้ผลดีเหมือนเดิม ทั้งนี้เพราะชาวต่างประเทศเข้ามาอยู่อาศัยและมีคนในบังคับของต่างชาติเพิ่มมากขึ้น

สภาพทางการเมืองของไทยตั้งแต่การทำสัญญาทางพระราชไมตรีกับประเทศอังกฤษ เนื่องจากต้องเผชิญหน้ากับปัญหาการขยายอิทธิพลของประเทศมหาอำนาจตะวันตก ดังนั้น รัชกาลที่ 4 จึงเริ่มปรับปรุงนโยบายของประเทศโดยเน้นวิธีการทางการทูต และพยายามโอนอ่อนผ่อนตามเป็นสำคัญ ขณะเดียวกันก็เริ่มปรับปรุงพัฒนาประเทศให้ทันสมัย ด้วยสาเหตุนี้ระบบการเมืองของไทยจึงเริ่มเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งจะเป็นผลทำให้การปกครองระบบทรวราชาถูกท้าทายในระยะต่อมา ปัญหาทางการเมืองของไทยจึงเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาปรับปรุงระบบกฎหมาย เพื่อให้สิทธิและเสรีภาพแก่สตรีตามหลักการของกฎหมายสมัยใหม่ ซึ่งปัญหาทางการเมืองภายในประเทศนับตั้งแต่รัชกาลที่ 4 – รัชกาลที่ 7 มีดังนี้

1. สภาพการเมืองภายในสมัยรัชกาลที่ 4 การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในรัชสมัยของพระองค์มีน้อย ลักษณะเด่นยังเป็นปัญหาขัดแย้งระหว่างวังหน้ากับวังหลวง ด้วยเหตุที่วังหลวงระแวงว่ามีคนนิยมวังหน้ามากและวังหน้ามักจะทำอะไรเด่นอยู่เสมอ ดังมีหลักฐานอยู่หลายแห่งที่ชี้ให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงน้อยพระทัยและระแวงวังหน้า ดังปรากฏข้อความในพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระยามนตรีสุริยวงศ์และเจ้าหมื่นสรรเพชรภักดีว่า¹²

“...ถึงที่กรุงนี้เล่าถาทั้งเมือง ด้วยกำลังทหารนี้ว่าใคร ๆ ถึงมีตัวก็เหมือนไม่มีตัวหมด มีแต่ท่าน กับเจ้าฟ้าอิศราพงศ์กับลูกท่านจะเป็นที่พึ่งราษฎรทั้งปวงต่อไปไม่ใช่ถา...”

แต่สิ่งที่น่าจะพิจารณาถึงการปรับตัวทางการเมืองของไทยในสมัยนี้คือ เริ่มมีการปรับตัวโดยเปลี่ยนจากรัฐที่ทำศึกและเตรียมการศึกซึ่งมีลักษณะเป็นแบบรุกรานมาเป็นการตั้งรับ และอาศัยวิเทโศบายทางการทูตเป็นเครื่องมือสำคัญแทนที่จะยึดถือแต่เฉพาะกำลังทางทหาร

2. สภาพการเมืองภายในสมัยรัชกาลที่ 5 การเมืองภายในของไทยภายหลังจากการเสด็จสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สามารถแยกพิจารณาออกเป็น 3 ระยะดังต่อไปนี้

¹² นคร พันธุ์ณรงค์, ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์, หน้า 228-230.

- ระยะเวลาที่ 1 ตั้งแต่ช่วงพ.ศ.2411 – 2416 เป็นระยะที่รัชกาลที่ 5 ถูกจำกัดทางด้านอำนาจจากขุนนางเก่า เนื่องด้วยมีพระชนมายุน้อยและยังไม่บรรลุนิติภาวะจึงต้องมีผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ คือ สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ในระยะแรกนี้จึงเป็นช่วงที่อำนาจทางด้านการปกครองของพระเจ้าแผ่นดินถูกจำกัดด้วยอำนาจของขุนนางเก่า

- ระยะเวลาที่ 2 ตั้งแต่ช่วงพ.ศ. 2416 – 2428 เป็นระยะที่รัชกาลที่ 5 เริ่มมีอำนาจทางด้านการเมืองเป็นช่วงที่มีการต่อสู้ทางการเมืองระหว่างกลุ่มคนรุ่นใหม่และกลุ่มขุนนางเก่า เป็นช่วงที่พระมหากษัตริย์ได้ทำการปฏิรูปประเทศหลายประการ ทั้งการปฏิรูปทางสังคม เช่นการประกาศพระราชบัญญัติพิกัดเกษียณอายุลูกทาสลูกไท หรือการปฏิรูประบบศาล โดยการจัดตั้งศาลพิเศษซึ่งขึ้นตรงต่อพระองค์ เป็นต้น นอกจากนั้นพระองค์ยังทรงปฏิรูปทางด้านเศรษฐกิจและการปฏิรูปด้านการเมืองโดยการตั้งสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินทำหน้าที่ให้คำปรึกษาราชการและทรงจัดตั้งสภาที่ปรึกษาส่วนพระองค์เพื่อทำหน้าที่เป็นหูเป็นตาและให้คำแนะนำแก่พระองค์

- ระยะเวลาที่ 3 ตั้งแต่ช่วงพ.ศ. 2429 – 2352 เป็นระยะเวลาที่รัชกาลที่ 5 มีอำนาจทางด้านการเมืองการปกครองอย่างเต็มที่ เป็นช่วงที่พระองค์หันมาปฏิรูปประเทศให้เจริญตามแบบสมัยใหม่อย่างจริงจัง

3. สภาพการเมืองภายในสมัยรัชกาลที่ 6 ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองภายในสมัยรัชกาลที่ 6 ซึ่งเป็นผลมาจากการติดต่อด้านสัมพันธ์กับต่างประเทศที่น่าพิจารณา 3 ประการคือ การเกิดกบฏ ร.ศ.130 ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงออกแนวพระราชดำริเพื่อสร้างความรู้สึกรักชาตินิยมในหมู่ประชาชนคนไทย อันเนื่องมาจากการเกิดขึ้นของหนังสือพิมพ์ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเป็นอย่างมาก เพราะหนังสือพิมพ์ได้ติดตามตรวจสอบการทำงานและบริหารงานของรัฐบาลพร้อมกับการวิพากษ์วิจารณ์การออกนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่ไม่ประสบความสำเร็จ การใช้ระบบอุปถัมภ์ในการบริหารราชการ จะเห็นได้ว่าแม้มีบทบาททางการเมืองน้อยแต่ก็มีอิทธิพลต่อความรู้สึกของประชาชน และมีส่วนกระตุ้นให้ประชาชนตื่นตัวทางการเมือง

4. สภาพการเมืองภายในสมัยรัชกาลที่ 7 สมัยของพระองค์เป็นช่วงเวลาที่ยุติธรรมประสบปัญหาหม่อมราชวงศ์และปัญหาทางด้านการเมืองอย่างมากเนื่องจากปัญหาที่ประชาชนเริ่มเสื่อมศรัทธาความเชื่อถือในสถาบันพระมหากษัตริย์และการตื่นตัวทางการเมืองของผู้

ที่มีการศึกษา ดังนั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชสมบัติแล้ว จึงจำเป็นต้องสร้างความเชื่อมั่นเพื่อลดล้างความรู้สึกในหมู่ข้าราชการประชาชนที่เคยมีต่อสภาพการณ์ในสมัยรัชกาลที่ 6 สภาพทางการเมืองที่สำคัญในรัชสมัยของพระองค์ได้แก่การพระราชทานรัฐธรรมนูญแก่ประชาชน แต่กลับถูกคัดค้านจากอภิรัฐมนตรีสภา ทำให้ราษฎรเข้าใจว่าพระองค์ทรงตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของอภิรัฐมนตรีสภา และทำให้คณะราษฎรยิ่งแน่ใจว่า ระบอบประชาธิปไตยในขณะนั้นไม่อาจได้มาด้วยการวิงวอนหรือร้องขอหากแต่ต้องได้มาด้วยการชกชิงทำให้เกิดการปฏิวัติขึ้นในปีพ.ศ. 2475

จึงพอสรุปถึงการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองภายในประเทศไทยได้ว่า ภายหลังจากที่ไทยเปิดประเทศต้อนรับอารยธรรมตะวันตกโดยเฉพาะสมัยรัชกาลที่ 5 พัฒนาการทางการเมืองโดยการนำเอาแนวความคิดแบบตะวันตกเข้ามาใช้จะค่อย ๆ วางรากฐาน เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไป ผลของการเปลี่ยนแปลงจะปรากฏเด่นชัดตั้งแต่ปี พ.ศ.2428 นับตั้งแต่ได้มีกลุ่มเจ้านายและข้าราชการกราบทูลความเห็นเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน นอกจากนั้นอิทธิพลจากแนวความคิดของบุคคลร่วมสมัย เช่น เทียนวรรณช่วยก่อให้เกิดความเคลื่อนไหวทางการเมืองขึ้นโดยเฉพาะเหตุการณ์ในปี ร.ศ.130 นับตั้งแต่การกบฏในครั้งนั้น พัฒนาการทางการเมืองหยุดชงักไประยะหนึ่ง แต่อย่างไรก็ตามในช่วงนี้หนังสือพิมพ์ก็เริ่มมีบทบาททางการเมืองต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น จนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ 7 พระองค์มีพระราชดำริที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญให้กับประชาชนชาวไทย แต่เนื่องด้วยได้รับการขัดขวางจากอภิรัฐมนตรีสภา ดังนั้น ความรุนแรงทางการเมืองภายในเพื่อให้ได้มาซึ่งการปกครองแบบประชาธิปไตยจึงออกมาในรูปการก่อกำร้าวแย่งชิงอีกครั้งหนึ่งซึ่งประสบความสำเร็จในปี พ.ศ.2475

ดังตารางเปรียบเทียบแนวพระราชดำริทางการเมืองของ ร.5 ร. 6 และ ร.7¹³

ความคิดเห็นที่มีต่อ	รัชกาลที่ 5	รัชกาลที่ 6	รัชกาลที่ 7
กลุ่มที่ต้องการ	เพราะหวังดีต่อชาติ แต่ไม่ได้คำนึงถึง	เพราะเห็นแก่ตัว	เพราะหวังดีต่อประเทศชาติแต่เป็นไป

¹³ นคร พันธุ์ณรงค์ , ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์, หน้า 391-392.

เปลี่ยนการปกครอง	ความเหมาะสม	อิทธิทธิษยา	ด้วยอารมณ์มากกว่าเหตุผล
การมีรัฐธรรมนูญ	ยังไม่ถึงเวลาและไม่เหมาะสมกับเมืองไทย	เป็นไปได้สำหรับไทย	จะต้องมีแน่ ๆ แต่ปัญหาอยู่ที่เวลา
การมีรัฐสภา	ดี แต่ไม่มีคนที่จะทำหน้าที่นี้เพียงพอ	ไม่ดี สับสน วุ่นวาย	ดี และควรรีบปูพื้นฐาน
การมีพรรคการเมือง	ไม่เหมาะสมกับเมืองไทย	ไม่ดี และไม่เหมาะสม	ควรทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป
ความสามารถของประชาชนในการปกครองตนเอง	ไม่ปรากฏแน่ชัด	ประชาชนยังไม่มีความรู้	ประชาชนยังไม่มีความรู้
นโยบายหลักของประเทศ	การปฏิรูประบบบริหาร	การสร้างความมั่นคงและความรู้สึกชาตินิยม	การแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจและเตรียมการปูพื้นฐานทางการปกครองแบบประชาธิปไตย

ปัญหาการเมืองภายในประเทศไทยนับตั้งแต่รัชกาลที่ 4 – รัชกาลที่ 7 มา นั้นจะพบว่า เป็นปัญหาทางด้านการเมืองการปกครองหรือการแย่งชิงอำนาจและการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งประชาธิปไตยของกลุ่มผู้มีอำนาจหรือชนชั้นปกครองกับพระมหากษัตริย์ในรัชกาลต่าง ๆ ปัญหาเหล่านี้จึงเป็นปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่มีผลต่อพัฒนาการของสิทธิและเสรีภาพของสตรีไทย เนื่องจากผู้มีบทบาทและอำนาจในการบัญญัติหรือแก้ไขกฎหมายต้องพะวงพะวงเพื่อรักษาอำนาจและแก่งแย่งอำนาจมาเป็นของพวกตน สิ่งเหล่านี้จึงเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาสิทธิและเสรีภาพของสตรีไทยเพราะพระมหากษัตริย์ต้องคอยเกรงใจต่อขุนนางที่มีอำนาจเหล่านี้เช่นกัน

4.2.2 ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจของประเทศไทย

ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจนับเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนากฎหมายเพื่อให้สิทธิและเสรีภาพแก่สตรีไทยอีกปัจจัยหนึ่ง โดยมีรายละเอียดดังจะกล่าวถึงต่อไปนี้

สภาพทางด้านเศรษฐกิจของไทยก่อนสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นระบบแบบดั้งเดิม คือ การผลิตเพื่อให้เพียงพอต่อการบริโภคภายในครัวเรือน รัฐเป็นผู้ที่กำหนดการใช้ทรัพยากรตามความต้องการของสังคม รัฐผูกขาดการค้าหลายชนิดภายใต้การควบคุมของพระคลังสินค้า ในระดับชุมชนท้องถิ่นชนบทมีการแลกเปลี่ยนสินค้าในระหว่างหมู่บ้านหรือญาติ ยังไม่มีระบบกรรมสิทธิ์ในที่ดิน เนื่องจากบรรดาที่ดินทั้งหลายเป็นของกษัตริย์และขุนนาง กล่าวได้ว่าสภาพทางด้านเศรษฐกิจของไทยก่อนทำสนธิสัญญาเบาว์ริงเป็นสภาพที่สงบไม่ข้าซ้อ้น ไพรที่เป็นเกษตรกรไม่ต้องสะสมเงินเพื่อการลงทุน ไม่จำเป็นต้องปรับปรุงการผลิต การทำนาเป็นแบบง่าย ๆ ตามที่บรรพบุรุษเคยทำมาคือ อาศัยธรรมชาติเป็นเกณฑ์ ไม่ต้องคิดปรับปรุงการผลิตประทานและดินแต่อย่างไร เพราะไม่มีความจำเป็น ไม่มีแรงผลักดันจากสิ่งแวดล้อมใด ๆ ที่จะผลักดันให้ผู้ปกครองและใคร่คิดปรับปรุงวิธีการเพาะปลูกทำนาให้ดีขึ้นแต่อย่างใด

ต่อมาเมื่อไทยได้ทำการค้าระหว่างประเทศ โดยได้ทำสัญญาเบาว์ริงในปี พ.ศ.2398 ทำให้มีการเปลี่ยนโครงสร้างทางเศรษฐกิจจากระบบดั้งเดิมมาเป็นระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา กล่าวคือ เศรษฐกิจแบบเงินตราได้เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการผลิตเพื่อการค้า ตามความต้องการของตลาดต่างประเทศ ชาวชนบทได้ถูกบังคับให้ผลิตเพื่อขายในตลาดไม่ใช่เพื่อบริโภคภายในครัวเรือน นอกจากนั้นการที่ประเทศไทยเปิดรับอารยธรรมตะวันตกจึงนับเป็นการเปิดรับการเปลี่ยนไปสู่สภาวะทันสมัยนำการพัฒนาประเทศไปสู่ทิศทางของเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรม ความเปลี่ยนแปลงที่เด่นชัด คือ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบจากเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเองมาเป็นเศรษฐกิจ

เพื่อการส่งออก ฐานะความเป็นอยู่ของชาวนาดีขึ้นกว่าเดิมมาก เศรษฐกิจของไทยมีการเปลี่ยนแปลงตามลำดับโดยเฉพาะในระยะหลัง เมื่อไทยเราเข้าไปผูกพันกับระบบเศรษฐกิจของโลก เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของโลกก็จะเกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในเมืองไทย ดังเช่นผลของสงครามโลกครั้งที่ 1 ทำให้เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ปัญหานี้มากระทบไทยอย่างมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งในตอนปลายรัชกาลที่ 6 และตอนต้นรัชกาลที่ 7 ซึ่งปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ เป็นเหตุผลสำคัญอีกประการที่ทำให้การพัฒนากฎหมายภายในประเทศชะงักตัวลง โดยเฉพาะสิทธิและเสรีภาพของสตรีเพราะรัฐบาลมองว่ายังไม่ใช่เรื่องหลักที่ต้องเร่งแก้ไขหรือปรับปรุง ผลกระทบของปัญหาเศรษฐกิจทั้งภายในประเทศและภายนอกประเทศทำให้โครงสร้างทางเศรษฐกิจของไทยเลวร้ายขึ้นทุกขณะ ฐานะทางการเงินของรัฐบาลย่ำแย่ลง โครงการพัฒนาประเทศทั้งในทางสังคมขั้นพื้นฐาน เช่น การพัฒนาด้านบริการสาธารณะด้านต่าง ๆ รวมถึงการพัฒนากฎหมายต้องหยุดชะงักลงหรือเลื่อนไปโดยไม่มีกำหนด จึงเป็นปัญหาหลักในการพัฒนากฎหมายเพื่อส่งเสริมสิทธิเสรีภาพของประชาชนขั้นพื้นฐานอีกปัจจัยหนึ่ง ส่งผลให้กฎหมายต่าง ๆ ที่จะได้รับการประกาศใช้นั้นต้องเป็นกฎหมายที่มีประสิทธิภาพเพื่อรองรับต่อปัญหาวิกฤติการณ์ของบ้านเมืองในขณะนั้นด้วย ดังนั้นกฎหมายที่ควรจะได้รับส่งเสริมเพื่อให้สิทธิเสรีภาพแก่สตรี จึงถูกระงับการบังคับใช้ไปด้วยเหตุที่ต้องอาศัยงบประมาณในการจัดทำและดำเนินการ ยกตัวอย่างเช่น กฎหมายครอบครัวในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงออกประกาศงดการใช้พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายลักษณะผัวเมีย พ.ศ.2473 ไว้พลางก่อน เพราะทรงพระราชดำริว่าไม่เป็นเวลาที่จะพึงให้เกิดรายจ่ายใหม่ขึ้นเนื่องจากการจดทะเบียนตามพระราชบัญญัตินั้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้งดการใช้พระราชบัญญัตินั้นไว้พลางก่อน จนกว่าจะประกาศให้ทราบต่อไป¹⁴ สาเหตุอันเนื่องมาจากภาวะทางเศรษฐกิจที่ย่ำแย่มาตั้งแต่ปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) ดังนั้นภาวะหรือปัญหาของระบบเศรษฐกิจจึงมีผลต่อการบังคับใช้กฎหมายเพื่อส่งเสริมการรับรองสิทธิหรือเสรีภาพของสตรีไทยด้วยประการหนึ่ง

¹⁴ เสถียร ลายลักษณ์, บุญเรือง นาคคนพคุณ, บุญธรรม ศิริฤทธิ์ และสำราญ เกตุราวีร์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 44 กฎหมาย พ.ศ.2474, หน้า 322.

4.2.3 อุปสรรคทางความคิดของกลุ่มบุคคลที่จัดทำกฎหมาย

ภายใต้ระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น แม้จะเป็นการปกครองโดยมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์ประมุขเพียงพระองค์เดียว แต่อย่างไรก็ตามพระองค์ก็ได้ทรงบริหารบ้านเมืองแต่เพียงลำพัง ตรงกันข้ามหน้าที่ในการบริหารประเทศกับตกอยู่ในมือของขุนนางหรือเสนาบดีต่าง ๆ กลับเป็นมีอิทธิพลที่คานอำนาจพระมหากษัตริย์ไว้ ดังนั้นในด้านการเมืองการปกครองของประเทศต่าง ๆ มักจะถูกตัดสินโดยชนกลุ่มน้อยหรือชนชั้นนำเท่านั้น ทั้งนี้เพราะว่าในสังคมนั้นจะเป็นสังคมด้อยพัฒนาหรือสังคมศิวิไลซ์ก็ตามจะปรากฏชนชั้นในสังคมเพียง 2 ชั้นคือ ชนชั้นผู้ปกครองและชนชั้นผู้ถูกปกครอง ดังนั้นในทุกสังคมอำนาจการตัดสินใจทุกครั้งจะตกอยู่ในมือของชนกลุ่มน้อย หรือชนชั้นผู้นำซึ่งเป็นปรากฏการณ์ในสังคมโดยสากลว่า ผู้นำมักจะมีอำนาจและทำหน้าที่เกือบทุกอย่าง จนอาจกล่าวได้ว่าอิทธิพลของผู้นำจะแทรกเข้าไปอยู่ในทุกกระบวนการ โดยผ่านมรรควิธีในรูปแบบต่าง ๆ กัน¹⁵ เช่น ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขุนนางในตระกูลขุนนางซึ่งดำรงตำแหน่งวังหน้าในขณะนั้นได้มีอำนาจมากทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรู้สึกไม่มั่นคงในพระราชอำนาจจากการแข่งขันอำนาจของวังหน้าตลอดเวลาที่วังหน้ายังทรงพระชนม์อยู่ ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาในโอกาสต่าง ๆ ด้วยสถาวรการณ์เช่นนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่าในระหว่างพ.ศ. 2411 จนถึง พ.ศ. 2416 นั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงมีพระราชอำนาจในการปกครองแต่อย่างใด โดยอำนาจอันแท้จริงกลับอยู่ที่เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน และบรรดาขุนนางผู้ใหญ่ในตระกูลขุนนาง นอกจากนั้น แม้หลังจากที่ทรงบรรลุนิติภาวะและทรงสามารถบริหารราชการแผ่นดินด้วยพระองค์เองได้แล้ว การดำเนินการต่าง ๆ ของพระองค์ก็ต้องประสบปัญหาและอุปสรรคอันเนื่องมาจากกลุ่มอำนาจเก่าที่ไม่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น¹⁶ ทำให้เราเข้าใจได้ว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลานั้นขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ทางอำนาจในกลุ่มผู้นำจึงเป็นอุปสรรคที่สำคัญในการบัญญัติแก้ไขกฎหมายหรือพัฒนากฎหมายเพื่อให้สิทธิและเสรีภาพ

¹⁵ ธีรนนต์ ไกรนิธิตม, **บทบาทรัฐสภาไทยในการตรากฎหมาย : ศึกษา รัฐสภาไทย ภายใต้ระบอบมอดยาริปไตย ในช่วงปี พ.ศ. 2487-2500**, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชา นิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539).

¹⁶ จาตุรงค์ รอดกำเนิด, **แนวความคิดทางกฎหมายปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชา นิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549), หน้า 125-126.

แก่สตรี แม้พระมหากษัตริย์จะมีพระราชประสงค์ที่จะมอบสิทธิและเสรีภาพให้แก่สตรีแต่ก็ต้องขึ้นอยู่กับบรรดาขุนนางต่าง ๆ ด้วย เช่น

- ในรัชกาลที่ 6 พระองค์ทรงแสดงความคิดเห็นของพระองค์ว่าผู้ชายเป็นผู้ร่างกฎหมายดังนั้นจึงให้ประโยชน์แก่ผู้ชายมากกว่า เนื่องจากแนวความคิดของชาวไทยยังคงได้รับอิทธิพลการแบ่งชนชั้นและเพศจากทางเขมรอยู่มากนั่นเอง

- ในรัชกาลที่ 7 มีการกำหนดคุณสมบัติผู้ที่จะได้รับทุนเล่าเรียนหลวงเจ้าหน้าที่ที่มีอำนาจในการกำหนดคุณสมบัติในครั้งนั้นก็กำหนดให้เฉพาะเพศชายเท่านั้นที่มีสิทธิเข้าสอบชิงทุนในครั้งนั้น

จากตัวอย่างที่ยกมาในช่วงต้นนั้นจะพบว่ามียุคบุคคลที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนากฎหมายไทยเพื่อสิทธิเสรีภาพของสตรีไทย คือ กลุ่มชนชั้นนำที่มีบทบาทในการปกครองประเทศและกลุ่มคนที่มีบทบาทในการบัญญัติกฎหมาย ซึ่งกลุ่มบุคคลดังกล่าวยังมีแนวคิดที่จะปิดกั้นไม่ให้สตรีได้รับความเท่าเทียมกันกับเพศชายอยู่ ทำให้ต่อมาเมื่อกฎหมายใหม่ ๆ ที่ได้รับการศึกษาจากต่างประเทศเข้ามาหรือกลุ่มบุคคลที่รับแนวความคิดของกฎหมายสมัยใหม่เข้ามาดำรงตำแหน่งในการร่างกฎหมาย ทำให้เกิดอุปสรรคอีกประการหนึ่งตามมานั้นคือ "ความขัดแย้งทางความคิด" ของกลุ่มผู้นำที่มีหัวคิดแบบเก่าและกลุ่มผู้นำที่มีหัวคิดแนวใหม่ ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งทางความคิดภายในขึ้น ทำให้กฎหมายต่าง ๆ ที่ควรจะได้รับ การส่งเสริมเพื่อให้สิทธิและเสรีภาพแก่สตรีต้องถูกยับยั้งไว้ในบางครั้ง เช่น ในเรื่องของกฎหมายครอบครัวที่ต้องการแก้ไขให้ผู้ชายมีภรรยาได้เพียงคนเดียวกลับถูกคัดค้านโดยให้เหตุผลว่าการที่กำหนดให้มีภรรยาได้เพียงคนเดียวจะทำให้สตรีที่เป็นภรรยาคนอื่น ๆ เสียเปรียบ เป็นต้น ดังนั้นจึงอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าแนวความคิดของกลุ่มคนที่มีต่อกระบวนการนิติบัญญัติของไทยนับเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนากฎหมายเพื่อรับรองสิทธิและเสรีภาพให้แก่สตรีไทยอีกประการหนึ่ง

4.2.4 แนวความเชื่อทางวัฒนธรรมและประเพณีของคนภายในสังคมไทย

วัฒนธรรมเป็นเครื่องวัดและเครื่องกำหนดความเจริญ หรือความเสื่อมของสังคม และขณะเดียวกันยังกำหนดชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในสังคม ดังนั้น วัฒนธรรมจึงมีอิทธิพลต่อความอยู่ของประชาชน และต่อความเจริญก้าวหน้าของประเทศ วัฒนธรรม คือ กรอบหรือแบบแผนการดำเนินชีวิตของสังคม ทำให้ทุกคนมีประเพณีที่จะปฏิบัติได้อย่างเหมาะสมทำให้การกระทบหรือขัดแย้งกันลดน้อยลง วัฒนธรรมจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ช่วย

ให้มนุษย์และสังคมพัฒนาขึ้นโดยลำดับอย่างไม่มีที่สิ้นสุดและความเหมาะสมของวัฒนธรรมก็คือ การก่อให้เกิดประโยชน์แก่การดำรงชีวิตในสังคม¹⁷ ความสำคัญของวัฒนธรรมนั้นมีมาก และอาจสรุปได้ดังนี้

1. วัฒนธรรมช่วยแก้ปัญหาและสนองความต้องการต่าง ๆ ของมนุษย์
2. วัฒนธรรมช่วยเหนี่ยวรั้งสมาชิกในสังคมให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และสังคมที่มีวัฒนธรรมเดียวกันก็ย่อมจะมีความรู้สึกผูกพันเป็นพวกเดียวกัน
3. เป็นเครื่องแสดงเอกลักษณ์ของชาติ ชาติที่มีวัฒนธรรมสูงย่อมได้รับการยกย่องและเป็นหลักประกันความมั่นคงของชาติ
4. เป็นเครื่องกำหนดพฤติกรรมของคนในสังคม ช่วยให้ผู้คนอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข วัฒนธรรมช่วยจัดระเบียบความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคม
5. ช่วยให้ประเทศมีความเจริญรุ่งเรืองถาวร โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าชาตินั้นมีวัฒนธรรมที่ดี มีคติในการดำเนินชีวิตที่เหมาะสม ยึดมั่นในหลักเหตุผลในการดำเนินชีวิต สังคมนั้นก็จะรุ่งเรือง

วัฒนธรรม จึงเป็นปัจจัยสำคัญในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ช่วยให้มนุษย์และสังคมพัฒนาขึ้นโดยลำดับอย่างไม่มีที่สิ้นสุด แต่ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับความสามารถของมนุษย์ในการปรับปรุง รับเอา หรือสร้างสรรค์วัฒนธรรมที่เหมาะสมขึ้นมาใช้ ถ้าวัฒนธรรมมีคุณค่าเหมาะสมมาก ก็สามารถช่วยให้สังคมเจริญขึ้นได้มากเป็นเงาตามตัว และความเหมาะสมของวัฒนธรรมก็คือการก่อให้เกิดประโยชน์แก่การดำรงชีวิตในสังคม¹⁸ หากสังคมใดมีวัฒนธรรมที่ดีงามที่เหมาะสมแล้ว สังคมนั้นย่อมจะเจริญก้าวหน้าได้อย่างรวดเร็ว ตรงกันข้ามหากสังคมนั้นมีวัฒนธรรมที่ล้าหลังมีแบบของพฤติกรรมที่ไม่ดี มีค่านิยมที่ไม่เหมาะสม สังคมนั้นก็ยากที่จะเจริญก้าวหน้า และในที่สุดก็อาจสูญเสียความเป็นชาติได้ เพราะถูกรุกรานทางวัฒนธรรม

¹⁷ ณรงค์ เล็งประชา, **พื้นฐานวัฒนธรรมไทย**, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2539), หน้า 19-20.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 19-20.

ในสังคมหนึ่งย่อมมีวัฒนธรรมที่เป็นทั้งของตนเองซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่สังคมนั้น ๆ ได้สร้างขึ้น นอกจากนั้นในสังคมนั้นยังต้องรับวัฒนธรรมมาจากสังคมอื่นซึ่งอาจนำเอามาใช้ในรูปเดิมหรืออาจนำเอามาผสมผสานกับวัฒนธรรมของตนเพื่อให้เหมาะสมกับการใช้ประโยชน์หรือก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดก็เป็นได้ วัฒนธรรมของสังคมอื่นที่สังคมไทยรับเอามานั้น ได้มาจากอินเดียทั้งทางตรงและทางอ้อม ในระยะต่อมาก็ได้จากจีน และจากชาวตะวันตก

เมื่อวัฒนธรรมมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของประชาชน รวมถึงเป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตของสังคม จึงทำให้สังคมนำวัฒนธรรมไปบัญญัติเป็นกฎหมายเพื่อให้สอดคล้องกับวัฒนธรรม ส่งผลให้ลดความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นในสังคมลงไปได้ หรือเนื่องจากวัฒนธรรมไทยได้ฝังรากลึกมาอยู่ในประวัติศาสตร์ชาติไทย คือ ความคิดแบบธรรมนิยมเป็นสิ่งสากลและมีเหตุผลพลังเหล่านี้รวมอยู่ในความคิดที่ว่า “กฎหมายคือธรรมะ” และ “กฎหมายอันแท้จริงคือเหตุผลอันถูกต้องสอดคล้องกับธรรมชาติ”¹⁹ ดังนั้น วัฒนธรรมในการออกกฎหมายที่พระมหากษัตริย์ไทยแต่โบราณที่ได้ทรงกำหนดไว้นั้นจึงถูกจำกัดภายใต้วัฒนธรรมของธรรมะหรือเพื่อให้สอดคล้องกับธรรมชาติ ดังนั้นอำนาจในการออกกฎหมายดังกล่าวจึงถูกจำกัดโดยธรรมศาสตร์ และจารีตประเพณี กล่าวคือ พระมหากษัตริย์จะทรงใช้พระราชอำนาจให้ขัดต่อพระธรรมศาสตร์และจารีตประเพณีไม่ได้ แม้กฎหมายที่ตราขึ้นเพื่อจำกัดพระราชอำนาจของพระองค์เอง

เมื่อกฎหมายที่มีผลใช้บังคับขึ้นอยู่กับอิทธิพลของวัฒนธรรมในสังคม สิทธิเสรีภาพของสตรีจะได้รับการยอมรับหรือไม่จึงขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมของสังคมเป็นหลัก ตามที่มีคำกล่าวว่าคุณคนในวัฒนธรรมใดก็มักจะปฏิบัติไปตามวัฒนธรรมนั้น และจะมีพฤติกรรมคล้ายกับ ๆ กับคนอื่นในสังคมนั้น เช่น ชาวไทยก็มีลักษณะอะไรคล้าย ๆ กันเป็นเพราะผลของการเรียนรู้ที่ได้รับการอบรมสั่งสอนมา ไม่ว่าจะโดยแบบรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม แสดงว่าวัฒนธรรมมีอิทธิพลเหนือความคิดและพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมนั้น ๆ ส่วนจะมีอิทธิพลมากน้อยเพียงไรก็ขึ้นอยู่กับสภาพและสิ่งแวดล้อมในสังคมนั้น ๆ นั้นเอง²⁰

¹⁹ กิตติศักดิ์ ปภักดี, การปฏิรูประบบกฎหมายไทยภายใต้อิทธิพลยุโรป, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : วิทยุชน, 2546), หน้า 144.

²⁰ สุพัตรา สุภาพ, สังคมและวัฒนธรรมไทย คำนิยม : ครอบครั้ว : ศาสนา : ประเพณี , พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2534), หน้า 112.

เมื่อวัฒนธรรมของสังคมไทยที่ได้รับมาจากทั้งต่างประเทศ เช่น จีน อินเดีย หรือจากประเทศทางตะวันตกก็ตาม รวมถึงวัฒนธรรมที่ไทยรับมาจากประเทศเพื่อนบ้านและนำมาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับสภาพสังคมของประเทศในช่วงเวลาหนึ่งทำให้พบว่าวัฒนธรรมของสังคมมีอิทธิพลที่จะส่งเสริมสิทธิเสรีภาพสตรีทั้งในการส่งเสริมหรือจำกัดสิทธิเสรีภาพของสตรี ประกอบกับความเชื่อของคนไทยที่ถือว่า "สตรีเป็นช้างเท้าหลังหรือความเชื่อที่ว่าความสามารถของสตรีมีน้อยกว่าชาย" เพราะเหตุผลทางด้านสรีระทางร่างกายของสตรีจึงเป็นเหตุผลสนับสนุนให้เกิดแนวความเชื่อและแนวปฏิบัติทางสังคมที่ให้การยกย่องเพศชายพร้อมกับการมอบสิทธิเสรีภาพให้แก่เพศชายเป็นอย่างมากจนแนวความคิดดังกล่าวได้ฝังแน่นกลายเป็นแนวความเชื่อของคนไทยไป เหตุดังกล่าวจึงทำให้บรรดาสตรีในประเทศไทยไม่ได้รับความเท่าเทียมกับชายทั้งในแง่ของกฎหมายและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม หรือความเชื่อที่ว่า "หญิงควรมีความรู้แคในทางการบ้านการเรือนเพื่อเป็นศรีภรรยาที่ดีแก่สามีเท่านั้น" ดังนั้นการศึกษาหาความรู้เช่นเดียวกันกับชายจึงไม่ใช่เรื่องจำเป็น จากความเชื่อดังกล่าวมีผลกระทบต่อสตรีทั้งในชนชั้นสูงและชนชั้นสามัญเป็นอย่างมาก ทำให้สตรีถูกปลูกฝังแนวคิดนี้มาตั้งแต่เด็กส่งผลให้สตรีไม่เห็นความจำเป็นในการศึกษา หรือมองว่าไม่ใช่เรื่องที่เพศหญิงควรจะทำ

ดังนั้นจากแนวความคิดและความเชื่อดังกล่าวจึงนับเป็นอุปสรรคสำคัญในการส่งเสริมหรือพัฒนามาตรฐานกฎหมายเพื่อรองรับสิทธิและเสรีภาพแก่สตรีไทย เนื่องจากแนวความเชื่อดังกล่าวได้ถูกแพร่ขยายไป กลุ่มชนที่ประกอบด้วยสตรีและชายที่ได้รับแนวความเชื่อและแนวปฏิบัติตามมาอย่างยาวนานจนกลายเป็นประเพณีสืบทอดกันมาจึงเป็นอุปสรรคที่สำคัญมากต่อการพัฒนามาตรฐานกฎหมายเพื่อสิทธิและเสรีภาพของสตรีไทยให้ก้าวหน้าทัดเทียมมาตรฐานทางตะวันตกตามแนวคิดของกฎหมายสมัยใหม่ อย่างไรก็ตามเมื่อสังคมเปลี่ยนแปลง วัฒนธรรม ความคิด ความเชื่อในสังคมก็ต้องเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ดังนั้น เพื่อให้สังคมพัฒนาก้าวหน้าทัดเทียมอารยประเทศ แนวความคิดความเชื่อที่ว่าสตรีควรอยู่เบื้องหลังเพศชายจึงเริ่มคลายตัวลดลง ทำให้ประเทศพัฒนามาตรฐานกฎหมายเพื่อรับรองสิทธิเสรีภาพให้แก่สตรีไทยในเรื่องที่ขาดความยุติธรรมอย่างเห็นได้ชัด แต่ถึงอย่างไรก็ตามแนวความคิดดังกล่าวก็ยังไม่หายไปจากสังคมไทยแม้สังคมไทยจะก้าวหน้าและพัฒนามาจนปัจจุบันนี้ก็ยังคงมีแนวความคิดดังกล่าวติดตัวคนไทยอยู่เช่นเดิม

4.2.5 การวางแผนอำนาจของคนชั้นสูง (สัมพันธภาพเชิงอำนาจของคนในชนชั้นปกครองกับราษฎร)

เนื่องจากรูปแบบโครงสร้างทางสังคมของประเทศไทย(ก่อนการยกเลิกระบบไพร่และทาส) ได้แบ่งชนชั้นของคนในสังคมออกเป็นชนชั้น ได้แก่ ชนชั้นสูงและชนชั้นสามัญ อิทธิพลหนึ่งที่ทำให้ประเทศไทยมีการแบ่งแยกบุคคลออกเป็นชนชั้นคือ “การกำเนิดขึ้นของระบบศักดินา” เป็นระบบที่กำเนิดขึ้นมาเพื่อประโยชน์ทางการเมืองและเศรษฐกิจและสังคม ดังนี้²¹

1. การเมือง ระบบศักดินาได้รับการเสริมสร้างให้เป็นระบบที่มั่นคงในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ เนื่องจากพระองค์ทรงมองการณ์ไกลและพอจะทราบว่าหากปล่อยให้ขุนนางผู้ใดสร้างฐานพลังทางเศรษฐกิจขึ้นมาอย่างมั่นคงโดยไม่มีขอบเขตจำกัด ขุนนางผู้นั้นย่อมจะชองสุ่มกำลังล้มล้างราชบัลลังก์ได้โดยง่าย ฉะนั้นจึงทรงจัดทำเนียบศักดินาขึ้นเพื่อกำหนดฐานะทางเศรษฐกิจของขุนนางในแต่ละตำแหน่ง พระองค์ทรงยอมให้ขุนนางที่อยู่ในตำแหน่งสูง ๆ มีสิทธิครอบครองที่ดินได้มา เพราะขุนนางพวกนี้มีฐานะทางสังคมสูงย่อมจะต้องใช้จ่ายมาก และยังต้องเลี้ยงดูพวกบริวารส่วนตัวอีกมาก และค่าใช้จ่ายในการมีชีวิตรอยู่ในราชสำนักก็จะต้องใช้เงินมากด้วย ฉะนั้นจึงไม่เป็นของแปลกเลยที่พระองค์จะให้เจ้าพระยามีศักดินาสูงกว่าข้าราชการชั้นคุณหลวง แต่ในขณะที่เดียวกับพระองค์ก็ทรงกำหนดขอบเขตของกำลังทางเศรษฐกิจไม่ให้มากพอที่จะล้มล้างราชบัลลังก์ได้

2. เศรษฐกิจ ในแง่เศรษฐกิจระบบศักดินาจัดตั้งขึ้นเพื่อการจัดสรรที่ดินสำหรับทำมาหากินลดหลั่นกันไปตามยศศักดิ์ และเป็นการเก็บผลประโยชน์จากที่ดินที่ตนครอบครองโดยได้มาจากพวกไพร่ อาจจะเป็นภาษี เงิน ฟีชผล

3. สังคม ระบบศักดินาเป็นเครื่องจัดลำดับชั้นของผู้คนในสังคม คนที่มีศักดินาตั้งแต่ 400 ไร่ขึ้นไปก็เป็นผู้ดี มีสิทธิพิเศษในสังคมบางประการ เช่น สิทธิในการแต่งงานไปว่าความแทน แต่ในขณะที่เดียวกันคนที่มีศักดินาสูงเวลาทำผิดก็จะต้องถูกปรับไหมสูง ขณะเดียวกันพวกไพร่ที่ทำละเมิดต่อชนชั้นสูงก็ต้องเสียค่าปรับไหมทำขวัญตามศักดินาของผู้ดี

²¹ ศุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล ,วารสารธรรมศาสตร์, ปีที่ 6 เล่ม 1 (มิถุนายน - กันยายน 2519), อ้างถึงใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ.2484 ,หน้า 84 -86

จึงพอจะสรุปได้ว่าระบบศักดินาเป็นระบบที่กำเนิดขึ้นมาเพื่อประโยชน์ทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจ ในด้านเศรษฐกิจคือการจัดสรรที่ดินสำหรับทำมาหากินตามยศศักดิ์ ในด้านการเมืองระบบศักดินาเป็นมาตรการทางการเมืองที่สร้างขึ้นมากเพื่อค้ำประกันความปลอดภัยของราชบัลลังก์ เพราะระบบนี้จะจำกัดทางเศรษฐกิจของเจ้าขุนมูลนายไม่ให้มั่งคั่งเกินไปจนสามารถของสุ่มกำลังมาล้มล้างราชบัลลังก์ แต่ระบบนี้ก็กลับเปิดโอกาสให้ชนชั้นมูลนายกดขี่พวกไพร่ การกดขี่จะออกมาในรูปของการขูดรีดแรงงานและผลผลิต เมื่อการขูดรีดมากจนเกินขนาด ระบบศักดินาก็กลายเป็นกำแพงที่ขวางกั้นความเข้าใจระหว่างชนชั้น ก่อให้เกิดความแตกแยกระหว่างกลุ่มชนต่าง ๆ ในสังคมและมีผลเสียต่อการปกครองและการเมือง²² เมื่อระบบศักดินาเป็นระบบที่เปิดโอกาสให้ชนชั้นสูงควบคุมกำลังคนแบบมูลนาย – ไพร่ ทำให้เกิดการกดขี่ชนชั้นล่างหรือชนชั้นสามัญได้ ทำให้คนในสังคมพัฒนาเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนให้สามารถอยู่รอดและเพื่อความอยู่ยงคงกระพันชัวยขึ้นทำให้ต่อมาไทยเกิดระบบอุปถัมภ์ขึ้นดังที่มีผู้กล่าวว่า

“ระบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์เป็นระบบที่กำหนดบทบาทหน้าที่ระหว่างบุคคลในแต่ละระดับชั้นในสังคม โดยที่ฝ่ายหนึ่งเป็นผู้อุปถัมภ์ และอีกฝ่ายหนึ่งเป็นผู้รับการอุปถัมภ์ ในสังคมไทยแต่โบราณผู้อุปถัมภ์จักต้องสามารถยึดกุมกำลังคนไว้ได้ เพราะกำลังคนเป็นรากฐานแห่งอำนาจ ไพร่ที่สวามิภักดิ์เป็นบริวารจักต้องทำงานชนิดให้เหล่าแก่มูลนาย โดยที่มูลนายให้ความคุ้มครองและปกป้องผู้อยู่ในความอุปถัมภ์ ตลอดจนให้ความช่วยเหลือในยามที่ประสบความเดือดร้อน ระบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ก่อให้เกิดวัฒนธรรมการรวมกลุ่มและการเล่นพรรคเล่นพวก เมื่อมูลนายในสายความสัมพันธ์อุปถัมภ์ได้ขึ้นมามีอำนาจ บรรดาบริวารของ มูลนายผู้นั้นก็พลอยมีอำนาจแลเจริญด้วยทรัพย์ศฤงคารตามไปด้วย ในกรณีตรงกันข้าม หากมูลนายในสายสัมพันธ์ใดตกต่ำในโครงสร้างอำนาจ บริวารในสายสัมพันธ์นั้นก็จะพลอยตกต่ำไปด้วยเช่นเดียวกัน ผู้คนที่อยู่ในสายสัมพันธ์อุปถัมภ์เดียวกันย่อมเห็นแก่กันและกัน และช่วยเหลือเกื้อกูลกันยิ่งกว่าผู้ที่อยู่ในสายสัมพันธ์อุปถัมภ์อื่น”²³

²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 86-87.

²³ รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, สังคมเศรษฐกิจไทยในทศวรรษ 2550 : ยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบโลกาภิวัตน์, การประชุมวิชาการประจำปี 2536 ของสถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาประเทศไทย 10-11 ธันวาคม 2536, หน้า 58, อ้างอิงในบรรณคดี อุวรรณโณ, หนังสือประกอบการเรียนทฤษฎีกฎหมายมหาชน, หน้า 212.

โครงสร้างทางสังคมแบบอุปถัมภ์ที่มีมูลฐานมาจากระบบศักดินาจึงเป็นตัวกำหนดรูปแบบทางความคิดและการจัดองค์กรในสังคมไทยที่สำคัญอย่างยิ่ง ความสัมพันธ์ของระบบอุปถัมภ์ที่ฝังรากลึกมาในสังคมเศรษฐกิจแบบศักดินาไทยแต่โบราณ เป็นเหตุสำคัญทำให้ผู้เป็นข้าราชการที่มีอำนาจเป็น “เจ้าคนนายคน” ซึ่งอุปถัมภ์ค้ำชูปกป้องและปกครองผู้อยู่ใต้อุปถัมภ์ต้อง “เคารพเชื่อฟัง” และตอบแทนผู้ให้อุปถัมภ์ และเนื่องจากคนไทยส่วนใหญ่เวลานั้นเป็น “ไพร่” ที่มักจะมีมูลนายสังกัด และมูลนายนี้มักเป็นเจ้านายและขุนนาง ความสำคัญของระบบอุปถัมภ์โดยขุนนางในระบบศักดินาไทยที่ยืนยาวเกือบพันปีจึงฝังรากลึกในสังคมไทย การรักษาไว้ซึ่งอำนาจเหล่านี้ก็คือ “การหวงแหนอำนาจของชนชั้นสูง” ไว้เพื่อให้ตนมีความสำคัญและมีบารมีที่จะคุ้มครองผู้อยู่ใต้การปกครองของตน ระบบอุปถัมภ์จึงทำให้สภาพกฎหมายของไทยมีลักษณะเป็นการให้อำนาจและเอกสิทธิ์แก่ชนชั้นสูง ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาหรือปรับปรุงกฎหมายเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ทุก ๆ คนตามหลักการของกฎหมายสมัยใหม่ เนื่องจากบรรดาชนชั้นสูงที่ให้การอุปถัมภ์โดยมากมักจะเป็นผู้มีบทบาทในกระบวนการนิติบัญญัติของไทย ดังนั้น กลุ่มคนเหล่านี้จึงมักจะเป็นอุปสรรคในการออกกฎหมายโดยการคัดค้านร่างกฎหมายเพื่อสิทธิเสรีภาพของสตรีไว้เพื่อรักษาไว้ซึ่งสัมพันธภาพเชิงอำนาจของตนกับผู้ได้ปกครอง นอกจากนี้ระบบอุปถัมภ์ยังเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้การถ่ายอำนาจมาสู่ประชาชน เพราะระบบอุปถัมภ์นี้ได้สร้างให้ลักษณะความคิดของคนในสังคมไทยยังคงยึดถือหลักอำนาจนิยม เพราะผู้อุปถัมภ์ยังคงหวงแหนอำนาจของตน มีเพียงคนกลุ่มน้อยที่เข้าต่อสู่วงชิงอำนาจและเข้าสู่ศูนย์กลางแห่งอำนาจ โดยที่คนส่วนใหญ่มิได้ใส่ใจต่อการเข้ากุมอำนาจรัฐและโดยที่รูปแบบการจัดตั้งอำนาจเป็นแบบรวมศูนย์การเข้าสู่อำนาจ การใช้อำนาจจึงจำกัดอยู่เฉพาะคนกลุ่มเล็ก ๆ การถ่ายอำนาจรัฐมาสู่ประชาชนจึงไม่อาจเกิดขึ้นได้²⁴ ดังนั้นสิทธิที่สตรีจะเข้ามามีบทบาทในการเมืองการปกครองจึงไม่อาจเกิดขึ้นได้อย่างกว้างขวางเพราะถูกปิดกั้นจากการหวงแหนอำนาจของบุคคลบางกลุ่มที่มีอำนาจในชนชั้นปกครอง

²⁴ กิตติศักดิ์ ปรกติ, การปฏิรูประบบกฎหมายไทยภายใต้อิทธิพลยุโรป, หน้า 141.

4.3 วิเคราะห์ทบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่ได้รับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหรือบัญญัติเพิ่มเติมขึ้นเพื่อคุ้มครองและรับรองสิทธิและเสรีภาพของสตรีไทย

4.3.1 การแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายดังกล่าวมีลักษณะแบบรวมช่อม (ทางชั่วอำนาจ)

ตามที่ทราบกันดีว่าการแก้ไขกฎหมายในประเทศไทยเกิดขึ้นเพราะแรงกดดันจากอิทธิพลทางตะวันตก ดังนั้น สภาพการเมืองภายในประเทศในช่วงระยะเวลาหนึ่งจึงเกิดความแตกแยกกันทางชั่วอำนาจเก่าและชั่วอำนาจใหม่ โดยเฉพาะการแก่งแย่งอำนาจระหว่างบุคคลชนชั้นสูงอันก่อให้เกิดการพัฒนาปรับปรุงบ้านเมืองเป็นไปด้วยความลำบากเนื่องจากความคิดเห็นขัดแย้ง ดังนั้น การแก้ไขบทบัญญัติของกฎหมายเพื่อสตรีจึงต้องกระทำด้วยความประนีประนอมอย่างค่อยเป็นค่อยไป เพราะการแก้ไขเพื่อให้สิทธิและเสรีภาพแก่สตรีไทยเป็นการแก้ไขที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เน้นเพศชายเป็นใหญ่หรือปิตุราชา ดังนั้น การแก้ไขกฎหมายจึงต้องทำในลักษณะของการรวมช่อมทางอำนาจเพื่อไม่ให้เกิดการให้สิทธิและเสรีภาพแก่สตรีต้องกระทบต่อฐานอำนาจของชนชั้นทางปกครอง เช่น การยกเลิกระบบชนชั้นเพื่อให้สตรีมีสถานะเท่าเทียมกันของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) พระองค์ได้ค่อย ๆ ดำเนินการโดยการลดค่าตัวทาสลงเรื่อย ๆ เพื่อให้ทาสสามารถไถ่ตัวเองได้ การกระทำดังกล่าวก็เพื่อไม่ให้บรรดาขุนนางที่มีทาสอยู่ในสังกัดต้องสูญเสียทาสที่ตนมี โดยเบื้องหลังของการออกกฎหมายเพื่อรับรองสิทธิสตรีดังกล่าวมีขึ้นเพื่อต้องการให้เกิดความสมัคปรสมานสามัคคีและความสงบเรียบร้อยภายในรัฐอีกประการ โดยการบริหารแผ่นดินของพระมหากษัตริย์ที่ทรงเปี่ยมไปด้วยพระปรีชาสามารถโดยการออกกฎหมายในลำดับต่าง ๆ เพื่อให้คนในสังคมทุกคนต้องปฏิบัติตามเพื่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แม้ว่าในระยะก่อนที่จะมีการยกเลิกระบบไพร่และทาสในสมัยรัชกาลที่ 5 กฎหมายจะไม่สามารถใช้บังคับกับบุคคลทุกคนอย่างเสมอภาคกัน อย่างไรก็ตามกฎหมายต่าง ๆ ที่ออกก็มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อที่จะให้เกิดความสงบภายในบ้านเมืองไม่ให้เกิดความแตกแยก เนื่องจากในสมัยนั้นเป็นช่วงที่ประเทศทางตะวันตกต่างแสวงหาอาณานิคมเป็นของตน และอ้างเหตุผลต่าง ๆ เพื่อการเข้าครอบครองประเทศเหล่านั้นให้ดูเป็นเรื่องที่ถูกต้อง ดังนั้น จึงจำเป็นอย่างมากที่ต้องอาศัยความสามัคคีกันภายในบ้านเมืองของประชาชนทุกชนชั้น

4.3.2 การแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายดังกล่าวมีวัตถุประสงค์เพื่อให้สิทธิและเสรีภาพแก่ราษฎรทั้งหญิงและชายให้มากขึ้น

เมื่อพิจารณาจากกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิเสรีภาพของประชาชนในช่วงเวลาที่ทำการศึกษาค่าจะเห็นได้ว่าในช่วงเวลาที่ทำการศึกษาลิทธิและเสรีภาพของประชาชนทั้งชายและหญิงได้รับการค้ำประกันถึงเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ในรัชสมัยของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ โดยส่วนหนึ่งนั้นเป็นผลมาจากอิทธิพลของแนวความคิดเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพพลเมืองที่แพร่หลายอยู่ในยุโรป แต่อีกส่วนหนึ่งก็มีผลมาจากการคลี่คลายตัวของสภาพการเมืองการปกครองของประเทศที่เปลี่ยนแปลงไป และทำให้สถานะของราษฎรที่จัดอยู่ในหลายชนชั้น ค่อย ๆ พัฒนาการเพิ่มขึ้นมาอยู่ในระดับเดียวกัน คือเป็น "พลเมือง" ที่มีสิทธิหน้าที่ตามกฎหมายแทน การยกเลิกระบบการควบคุมกำลังคนในระบบไพร่นั้น ส่งผลต่อสิทธิเสรีภาพของราษฎรโดยตรง โดยราษฎรได้มีอิสระในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพต่าง ๆ ได้โดยเสรีไม่ต้องมีพันธะผูกพันที่ต้องเข้าเวรรับราชการเพื่อเกณฑ์แรงงาน อย่างไรก็ตาม การให้สิทธิเสรีภาพดังกล่าวย่อมมีปัจจัยมาจากเหตุผลทางสังคมและเศรษฐกิจมากกว่าจะเป็นการได้รับอิทธิพลจากแนวความคิดเรื่องสิทธิเสรีภาพของพลเมืองจากชาติตะวันตกโดยตรง แต่ก็อาจกล่าวได้ว่าแนวความคิดเรื่องสิทธิเสรีภาพของพลเมืองจากชาติตะวันตกนั้นได้มีอิทธิพลสำคัญต่อการเลิกระบบทาสในประเทศไทย

อย่างไรก็ตามการแก้ไขบทบัญญัติทางกฎหมายเพื่อให้การรับรองแก่สิทธิและเสรีภาพของประชาชนของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ไม่ว่าจะด้วยอิทธิพลใดก็ตาม การแก้ไขบทกฎหมายดังกล่าวต่างก็มีขึ้นเพื่อมุ่งคุ้มครองและรับรองสิทธิเสรีภาพของพลเมืองทั้งชายและหญิงให้ได้รับมากขึ้น เพื่อให้สังคมพัฒนาไปด้วยความสงบเรียบร้อยและเป็นระเบียบ อย่างไรก็ตามการแก้ไขบทบัญญัติของกฎหมายดูจะเน้นไปที่การแก้ไขเพื่อให้สตรีได้รับรองสิทธิและเสรีภาพตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายมากกว่าชาย สาเหตุเนื่องมาจากการสิทธิและเสรีภาพของสตรีไทยในช่วงเวลาดังกล่าวยังเสียเปรียบเพศชายอยู่ ดังนั้น จึงเห็นได้อย่างชัดเจนว่าสิทธิเสรีภาพของสตรีได้รับการแก้ไขสิทธิและเสรีภาพของเพศชาย

4.3.3 เป็นกฎหมายที่มุ่งแก้ไขความล้าสมัยและไม่เป็นธรรมของกฎหมายเดิมในอดีต

เมื่อความเจริญด้านการติดต่อสื่อสารระหว่างประเทศเจริญมากขึ้น ความจำเป็นในการปรับปรุงกฎหมายของไทยให้สอดคล้องกับของต่างประเทศก็ย่อมมีมากขึ้นด้วย ทั้งนี้ เพื่อ

ความสะดวกในการติดต่อค้าขายและในการสร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่างประเทศ โดยในส่วนของ
เกี่ยวกับกฎหมายแพ่งนั้น แม้ว่ากฎหมายไทยจะมีบทบัญญัติที่เกี่ยวกับการสมรส การหย่าร้าง การ
รับมรดก การซื้อขาย การจำนองและการกู้หนี้ยืมสินก็ตาม แต่หลักเกณฑ์ในเรื่องดังกล่าวไม่สามารถ
ควบคุมความเจริญของสังคมได้ และยังมีกฎหมายบางมาตราที่ทำให้สตรีไทยได้รับสิทธิและ
เสรีภาพที่น้อยกว่าเพศชาย

ด้านศาลไทยก็มีข้อตำหนิหลายอย่างด้วยกัน ซึ่งได้แก่ ความไม่มีประสิทธิภาพของ
เจ้าหน้าที่ของศาล การให้สินบนแก่ผู้พิพากษาและการมีหน่วยงานในการพิจารณาคดีมากเกินไป
กล่าวคือ ในการพิจารณาคดีของศาลไทยนั้นมีวิธีการเป็นลำดับขั้น คือ กรมรับฟ้องมีหน้าที่นำเรื่อง
เสนอลูกขุนซึ่งเป็นอีกกรมหนึ่งต่างหาก เมื่อลูกขุนตรวจและรับฟ้องแล้ว จะส่งเรื่องไปยังศาลหนึ่ง
ศาลใดที่มีอำนาจชำระคดี เมื่อศาลชำระคดีเสร็จจะส่งไปให้ลูกขุนตัดสินชี้ขาด จากนั้นลูกขุนจะ
ส่งไปให้ผู้ปรับวางบทปรับอีกต่อหนึ่ง อนึ่ง ศาลไทยแต่เดิมนั้นมีสังกัดที่แตกต่างกัน เช่น ศาลในหัว
เมืองฝ่ายเหนือขึ้นอยู่กับสมุหนายก ศาลในหัวเมืองฝ่ายใต้ขึ้นอยู่กับสมุหกลาโหม ศาลของหัวเมือง
ชายทะเลขึ้นกับกรมท่า เป็นต้น ส่วนในกรุงเทพฯ นั้น อำนาจในการตั้งศาลอยู่ที่เจ้าเมืองหรือ
กรมการเมืองการมีสังกัดศาลที่แตกต่างกันเช่นนี้ ทำให้เกิดความล่าช้าในการพิจารณาคดีและยัง
เกิดความไม่ยุติธรรมอีกด้วย เพราะส่วนมากแล้วศาลมักจะเข้าข้างจำเลยที่เป็นคนอยู่ในสังกัดของ
กรมเดียวกันกับศาลอยู่เนื่อง ๆ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตระหนักดีถึงความ
บกพร่องของกฎหมาย จึงได้ทรงแก้ไขกฎหมายให้เหมาะสมกับสภาพปัจจุบันในสมัยของพระองค์
แต่การแก้ไขเป็นไปในทำนองการแก้ไขส่วนใดส่วนหนึ่งเป็นเรื่อง ๆ ไป มิได้แก้ไขระบบกฎหมาย
ทั้งหมด แต่ก็เป็นการปูทางไปสู่การปฏิรูประบบกฎหมายไทยในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในเวลาต่อมา

เมื่อพิจารณาจากกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิเสรีภาพของประชาชนรวมถึง
กฎหมายที่ให้การรับรองสิทธิเสรีภาพของสตรีเป็นการเฉพาะนั้น จะเห็นได้ว่าในแต่ละช่วงรัชกาล
ของพระมหากษัตริย์ไทยเริ่มตั้งแต่รัชกาลที่ 4 – รัชกาลที่ 7 (ศึกษาถึงช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการ
ปกครอง) กฎหมายดังกล่าวเน้นการให้สิทธิและเสรีภาพแก่ประชาชนชนมากกว่าในระยะเวลาก่อนใน
อดีต ส่วนหนึ่งเนื่องจากเพราะความต้องการแก้ไขปรับปรุงกฎหมายของพระมหากษัตริย์แต่ละ
พระองค์ให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของบ้านเมืองและเพื่อให้เกิดความทันสมัยเช่นเดียวกับ
อารยประเทศ ดังนั้นจึงไม่อาจปฏิเสธได้ว่าส่วนหนึ่งในการออกกฎหมายเพื่อให้สิทธิและเสรีภาพ
ของสตรีเป็นผลมาจากอิทธิพลของแนวความคิดเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพที่แพร่หลายในประเทศ

ตะวันตก อิทธิพลอีกด้านหนึ่งที่ทำให้เกิดการปรับปรุงแก้ไขกฎหมายเดิมที่ล้าสมัยนั้นก็เนื่องมาจากการที่ประชาชนภายในรัฐได้รับการศึกษาและการติดต่อจากประเทศต่าง ๆ มากขึ้น ทำให้โลกทัศน์ของคนไทยเปลี่ยนแปลงไป และเริ่มมองถึงกฎหมายที่มีผลบังคับต่อตนเองและประเทศชาติว่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงหรือไม่เพื่อให้ประเทศไทยไม่ตกเป็นประเทศที่ล้าสมัยหรือเป็นประเทศที่ล้าหลัง

4.3.4 เป็นกฎหมายที่สะท้อนให้เห็นการปรับเปลี่ยนแนวความคิดของสังคมไทยผสมผสานกับแนวความคิดทางกฎหมายตะวันตก

กฎหมายไทยที่ให้การรับรองสิทธิหรือเสรีภาพของสตรีในช่วงเวลาที่ทำการศึกษา นั้น อาจสรุปได้ว่าการออกกฎหมายดังกล่าวส่วนหนึ่งได้สะท้อนแนวคิดของสังคมไทยที่เป็นสังคมแห่งพุทธศาสนาที่ให้ความสำคัญในเรื่องศีลธรรม จริยธรรม ส่งผลให้วัฒนธรรมของสังคมไทยเอื้ออำนวยต่อการออกกฎหมายเพื่อรับรองสิทธิและเสรีภาพแก่สตรีได้ง่ายยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามหากอาศัยเพียงวัฒนธรรมของสังคมไทยเพียงอิทธิพลเดียวคงไม่ทำให้ประเทศไทยออกกฎหมายเพื่อส่งเสริมสิทธิเสรีภาพและยกสถานะของสตรีได้อย่างรวดเร็ว อิทธิพลหนึ่งที่ทำให้การออกกฎหมายเพื่อสิทธิเสรีภาพของสตรีไทยได้แก่อิทธิพลและแนวความคิดทางกฎหมายตะวันตกที่ได้รับการพัฒนาไปก่อนประเทศไทย เนื่องจากมีการส่งเสริมสิทธิเสรีภาพของสตรีผ่านทางกฎหมายอย่างเป็นทางการก่อนไทยนั่นเอง ตัวอย่างที่สะท้อนถึงการรักษาแนวความคิดในแบบไทย ๆ เช่น การถกเถียงกันในเรื่องการบังคับใช้กฎหมายครอบครัวเรื่องการบังคับใช้กฎหมายแบบผัวเดียวเมียเดียว (Monogyny) เพื่อให้ประชาชนชาวไทยมีภรรยาได้เพียงคนเดียว ไม่สามารถมีอนุภรรยาได้เช่นในอดีต ซึ่งการปรับใช้กฎหมายในเรื่องดังกล่าวเนื่องจากการรับอิทธิพลแนวคิดทางกฎหมายมาจากประเทศตะวันตกนั่นเอง

นอกจากนี้กฎหมายที่รับรองสิทธิเสรีภาพสตรีดังกล่าวยังมีแนวความคิดในเรื่องอื่นๆ ที่สะท้อนอิทธิพลจากแนวความคิดดั้งเดิมในสังคมไทย เช่น เรื่องการให้เสรีภาพในการนับถือศาสนาแก่ประชาชนทั้งชายและหญิงอย่างเท่าเทียมกัน ทั้งนี้การให้เสรีภาพในการนับถือศาสนานี้ได้ปรากฏให้เห็นมาแต่ดั้งเดิมตั้งแต่สมัยสุโขทัยเรื่อยมา แต่ต่อมาเมื่อประเทศไทยเปิดรับศาสนาอื่นๆ พระมหากษัตริย์ของไทยจึงได้ประกาศกฎหมายเพื่ออำนวยความสะดวกให้ชาวต่างชาติในการเผยแพร่ศาสนา ดังนั้น สิทธิและเสรีภาพสตรีที่ได้รับการยอมรับและรับรองจึงเกิดจากการผสมผสานแนวคิดของสังคมไทยและแนวคิดทางกฎหมายของตะวันตก

4.3.5 เป็นกฎหมายที่แสดงถึงการขยายตัวของบทบาทหน้าที่ของรัฐ (เพื่อจัดทำบริการสาธารณะ)

บทบาทและอำนาจหน้าที่ของรัฐในช่วงเวลาที่มีการปกครองภายใต้ระบบกษัตริย์ ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในระยะแรกเริ่มจะให้ความสำคัญไปกับการคุ้มครองและรักษา ดินแดนรวมถึงการขยายดินแดนเพื่อความยิ่งใหญ่และแสดงถึงบารมีของพระมหากษัตริย์แต่ละ พระองค์ แต่ต่อมาบทบาทของรัฐต้องขยายเพิ่มมากขึ้นตามภาวะและสถานการณ์ของประเทศที่ พัฒนามากขึ้น ซึ่งบทบาทหรือหน้าที่ของรัฐในด้านต่าง ๆ ที่เพิ่มมากขึ้นและแสดงให้เห็นเป็น รูปธรรมที่เพิ่มขึ้น เช่น การจัดบริการสาธารณะขั้นพื้นฐานด้านต่าง ๆ เช่น การรักษาความสงบ เรียบร้อยภายในบ้านเมืองรวมถึงความมั่นคงของรัฐด้วย หรือการอำนวยความสะดวกในด้าน สาธารณูปโภค การคมนาคม การสาธารณสุข การศึกษา เป็นต้น ดังนั้น สิทธิและเสรีภาพของสตรีที่ ได้รับการรับรองโดยบทบัญญัติทางกฎหมายจึงได้รับการคุ้มครองในด้านสาธารณะขั้นพื้นฐานด้วย เช่น การได้รับสิทธิในการศึกษา การได้รับสิทธิในการเดินทาง หรือสิทธิในการร้องทุกข์ต่อ กระบวนการยุติธรรม เป็นต้น ดังนั้น กฎหมายที่ได้รับการพัฒนาในช่วงระยะเวลานี้จึงเป็นกฎหมาย ที่แสดงให้เห็นถึงการขยายตัวของบทบาทและหน้าที่ของรัฐที่ต้องให้ความสำคัญกับสิทธิและ เสรีภาพของสตรีเพิ่มเติมเข้าไปในบทบัญญัติของกฎหมาย เพื่อให้สอดคล้องกับความเป็นไปของ สถานการณ์ของบ้านเมือง

4.4 วิเคราะห์สภาพการบังคับใช้กฎหมายไทยในการคุ้มครองและรับรองสิทธิและเสรีภาพ แก่สตรีไทย

การเปลี่ยนแปลงกฎหมายสะท้อนให้เห็นถึงทัศนคติและพัฒนาการในทาง ความคิดที่มีต่อสตรีเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่มุ่งการจำกัดสิทธิเสรีภาพของสตรีเป็นการให้สิทธิ เสรีภาพต่อสตรีโดยการแก้ไขกฎหมายในเรื่อง/มาตราต่าง ๆ ที่ทำให้สตรีเสียเปรียบ พร้อมการ บัญญัติกฎหมายขึ้นใหม่เพื่อคุ้มครองสตรีจากการถูกทำร้ายร่างกายหรือจิตใจอีกด้วย

จากการศึกษาบทบัญญัติแห่งกฎหมายในช่วงเวลาตั้งแต่รัชกาลที่ 4 – รัชกาลที่ 7 ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้นพบว่าการพัฒนากฎหมายเพื่อรับรองสิทธิเสรีภาพของสตรี สะท้อนให้เห็นว่าผู้มีอำนาจในการนิติบัญญัติได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของสตรีอยู่ไม่น้อย เพราะ กฎหมายที่ให้สิทธิเสรีภาพแก่สตรีมีลักษณะเป็นการกระจายอยู่ในกฎหมายลักษณะต่าง ๆ ไม่ได้มี

ลักษณะเป็นการรวมศูนย์ซึ่งจะทำให้ไม่เกิดประโยชน์อย่างแท้จริงสำหรับสตรี กล่าวคือ การบัญญัติกฎหมายเพื่อให้สิทธิเสรีภาพแก่สตรีนั้นมีความครอบคลุมในทุกด้านทั้งในทางเศรษฐกิจและสังคม ยกตัวอย่างเช่น ทางด้านสังคมได้มีการบัญญัติแก้ไขกฎหมายเพื่อให้สตรีมีสิทธิเสรีภาพในทางสังคมแทบจะทุกด้านทั้งการรับรองความเป็นมนุษย์ของสตรี การให้การศึกษาแก่สตรี การให้สตรีมีสิทธิในการถือกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน การให้สิทธิในการประกอบอาชีพแก่สตรีอย่างแพร่หลาย การให้เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นแก่สตรี รวมถึงการให้เสรีภาพในการนับถือศาสนาต่าง ๆ เป็นต้น

สภาพการบังคับใช้กฎหมายที่ให้ความคุ้มครองและรับรองสิทธิเสรีภาพของสตรีนี้มีลักษณะเป็นการบังคับใช้เป็นกาณ์ทั่วไป กล่าวคือ เป็นกฎหมายที่ใช้บังคับกับพลเมืองทุกคนทั้งชายและหญิงให้ต้องปฏิบัติตามเพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยภายในสังคม เช่นเดียวกับกฎหมายด้านอื่น ๆ บทบัญญัติทางกฎหมายที่ให้การรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของสตรีนี้สามารถแบ่งตามประเภทของการบังคับใช้กฎหมายได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่

1. บทบัญญัติของกฎหมายที่ให้การรับรองสิทธิเสรีภาพของสตรีที่สามารถบังคับใช้โดยทั่วไป โดยไม่มีบทลงโทษทางกฎหมาย อันได้แก่ กฎหมายที่ได้รับการแก้ไขเพื่อให้สิทธิเสรีภาพแก่สตรีให้มีความเป็นธรรมและได้รับสิทธิเพิ่มเติมขึ้น เช่น กฎหมายที่กำหนดสิทธิในการถือครองกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินในเรื่องมรดก สิ้นสุดของหมั้นเป็นต้น หรือกฎหมายที่กำหนดสิทธิในด้านครอบครัวของสตรีเช่น สิทธิในการแต่งงาน สิทธิในการขอหย่า หรือสิทธิในการทำนิติกรรมต่างๆ เป็นต้น รวมถึงสิทธิในกระบวนการยุติธรรม เช่น สิทธิในการร้องทุกข์ หรือการเข้าเป็นพยานในชั้นศาลของสตรี เป็นต้น

จากบทบัญญัติของกฎหมายที่ยกมาในข้างต้นนั้นพบว่า บทบัญญัติเหล่านี้มีสภาพบังคับใช้และผูกพันบุคคลทุกคนให้ต้องปฏิบัติตามหลักกฎหมายดังกล่าว หากไม่ปฏิบัติตามกฎหมายนั้นก็ไม่อาจจะใช้บังคับอ้างอิงกับบุคคลอื่น ๆ ได้ ดังนั้นกฎหมายเหล่านี้จึงมีสภาพการบังคับใช้โดยปริยายโดยไม่จำเป็นต้องมีบทกำหนดโทษจากการละเว้นการไม่ปฏิบัติตามกฎหมายแต่อย่างใดไม่

2. บทบัญญัติของกฎหมายที่ให้การรับรองสิทธิเสรีภาพของสตรีที่หากไม่ปฏิบัติตามที่กฎหมายกำหนดจะมีโทษทั้งในทางแพ่งและทางอาญา เช่น โทษจำคุก โทษเฆี่ยน หรือ

โทษปรับ ซึ่งบทบัญญัติของกฎหมายที่ให้การรับรองสิทธิเสรีภาพของสตรีที่มีโทษทางอาญาในช่วงเวลาที่ทำการศึกษา มีดังนี้

2.1 โทษจากการข่มขืนล่วงประเวณี ตามพระราชกำหนดลักษณะข่มขืนล่วงประเวณี พ.ศ.2442 (ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5) ที่กำหนดโทษจากการกระทำผิดให้จำคุกตั้งแต่ 10 ปีลงมาและปรับตั้งแต่ 1,000 บาทลงมาและหากกระทำผิดซ้ำอีกให้เพิ่มโทษเขียนตั้งแต่ 60 ปีลงมา รวมถึงการกำหนดโทษสำหรับการพยายามกระทำความผิดฐานข่มขืนและโทษจากการร่วมกระทำความผิดไว้ด้วย

2.2 โทษทางอาญาจากการไม่ปฏิบัติตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464 (ตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6) ซึ่งกฎหมายบังคับให้บิดามารดาต้องส่งบุตรหลานทั้งชายและหญิงเข้าเรียน บทบัญญัติดังกล่าวจึงทำให้สตรีได้เข้ารับการศึกษามากมาย

2.3 โทษทางอาญาจากพระราชบัญญัติเรื่องการค้าหญิงและเด็กหญิง พ.ศ.2471 (ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7) ที่ทรงออกกฎหมายคุ้มครองสตรีด้วยการกำหนดโทษผู้ที่กระทำความผิดในการนำหญิงหรือเด็กหญิงเข้ามาหรือนำออกไปจากประเทศไทยเพื่อรับจ้างทำเมตกรรมต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 7 ปี หรือทั้งจำทั้งปรับทั้งสองสถาน

2.4 โทษจากการกระทำความผิดทางเพศตามที่กำหนดไว้ในประมวลกฎหมายอาญา พ.ศ.2474 จากการเป็นธุระจัดหา ล่อไป หรือชักพาไป เพื่อการอนาจารหญิงหรือเด็กหญิงต้องระวางโทษไม่เกิน 3 และโทษปรับด้วย

เมื่อกฎหมายที่รับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของสตรีมีความกระจัดกระจายอยู่ตามกฎหมายหลาย ๆ ด้าน และจากมาตรฐานการบังคับใช้กฎหมายเพื่อให้เป็นไปตามสิทธิเสรีภาพของสตรีที่ได้รับการรับรองพบว่ากฎหมายดังกล่าวมีสภาพบังคับใช้อย่างพอเพียงเพราะนอกจากกฎหมายที่มีสภาพบังคับใช้โดยที่ไม่ได้กำหนดโทษทางอาญาไว้ก็ยังมีผลให้ทุกคนต้องปฏิบัติตามเนื่องจากภายใต้ระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์คำสั่งของพระมหากษัตริย์ถือเป็นกฎหมายที่ต้องปฏิบัติตามอีกประเภทหนึ่ง ดังนั้นเมื่อกฎหมายที่ประกาศใช้เหล่านี้พระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ทรงเล็งเห็นถึงความจำเป็นที่ต้องให้การรับรองสิทธิเสรีภาพของสตรีไว้ประกอบกับการที่ประชาชนทุกคนในประเทศให้การเคารพและรักในตัวพระมหากษัตริย์

แต่ละพระองค์จึงไม่เป็นการแปลกที่กฎหมายต่าง ๆ ที่ออกมาจะมีสภาพบังคับใช้อย่างที่ไม่มีข้อกังขาจากผู้อยู่ภายใต้เบื้องพระยุคลบาทและภายใต้บังคับแห่งกฎหมาย

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากคนไทยทั้งเพศชายและแม้กระทั่งสตรีด้วยกันเองยังคงมีทัศนคติและภาพพจน์ที่มีต่อสตรีเพศในทางลบและยังคงมองว่าตนต้องพึ่งพาเพศชายเป็นหลัก สิ่งเหล่านี้จึงยังคงเป็นอุปสรรคหนึ่งที่สำคัญต่อการบังคับใช้กฎหมายที่ออกมาเพื่อรับรองสิทธิเสรีภาพของสตรีให้มีความเสมอภาคเท่าเทียมกับเพศชายในสังคม

4.5 วิเคราะห์บทบัญญัติทางกฎหมายที่มีลักษณะเป็นการลิดรอนหรือจำกัดสิทธิและเสรีภาพหรือเป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อสตรีไทย

จากที่ได้นำเสนอไว้ในบทที่ 3 ให้เห็นถึงสิทธิและเสรีภาพของสตรีไทยภายใต้ระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของพระมหากษัตริย์ผู้เปี่ยมไปด้วยวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลและเล็งเห็นถึงทุกข์สุขของราษฎรของพระองค์จึงทรงปกครองแผ่นดินด้วยความเป็นธรรมสตรีไทยจึงได้รับสิทธิและเสรีภาพทั้งตามบทบัญญัติทางกฎหมายและสิทธิเสรีภาพในชีวิตความเป็นอยู่เป็นอย่างมากโดยที่ไม่ต้องผ่านกระบวนการเรียกร้องให้เสียเลือดเสียเนื้ออย่างประเทศทางตะวันตกแต่อย่างใด อย่างไรก็ตามกฎหมายไม่สามารถที่จะบัญญัติให้ครอบคลุมสิทธิและเสรีภาพให้แก่สตรีได้ทุกด้านภายใต้สภาวะการณ์ของประเทศที่ประสบปัญหาทั้งทางด้านการเมืองการปกครองและเศรษฐกิจ ดังนั้น สิทธิและเสรีภาพของสตรีไทยจึงมีบางเรื่องที่ต้องถูกจำกัดหรือถูกลิดรอนสิทธิเสรีภาพนั้นไว้ด้วย ตามที่เข้าใจกันว่าสังคมไทยในอดีตสตรีไทยไม่มีสิทธิเสรีภาพนั้นโปรดสังเกตว่าไม่ได้เพราะกฎหมายบัญญัติเพื่อจำกัดสิทธิเสรีภาพของสตรีเหล่านั้นเพียงอย่างเดียว เพราะในอดีตตั้งแต่สมัยสุโขทัยนั้นทั้งชายและหญิงต่างได้รับสิทธิและเสรีภาพอย่างเท่าเทียมกัน แต่เมื่อสังคมได้รับแนวคิดของวัฒนธรรมอื่น ๆ เข้ามาโดยเฉพาะวัฒนธรรมและกฎหมายจากทางเขมรทำให้แนวความคิดเรื่องปิตุราชาเป็นแนวทางในการบริหารปกครองบ้านเมือง และแนวความคิดดังกล่าวได้ถูกปลูกฝังให้แก่ลูกหลานคนไทยมารุ่นต่อรุ่น ทำให้ต่อมาเมื่อมีการบัญญัติกฎหมายเรื่องสิทธิและเสรีภาพของสตรีจึงส่งผลให้ไม่ได้รับความเป็นธรรมระหว่างหญิงและชาย อิทธิพลดังกล่าวนี้ทำให้ไทยเริ่มปรับปรุงแก้ไขกฎหมายเพื่อลดการจำกัดหรือลดการลิดรอนสิทธิเสรีภาพของสตรีไทยมาตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) ส่งผลให้เกิดการพัฒนากฎหมายเพื่อลดการจำกัดสิทธิเสรีภาพของสตรีลดลงเรื่อยมาในแต่ละรัชสมัยของพระมหากษัตริย์องค์ต่าง ๆ ภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อย่างไรก็ตามแม้โดย

บทบัญญัติของกฎหมายจะกำหนดให้สิทธิและเสรีภาพให้แก่สตรีแล้วก็ตาม แต่โดยสภาพของบ้านเมืองและผู้คนในสังคมต่างก็ไม่ได้ให้ความสำคัญกับสิทธิและเสรีภาพดังกล่าวมากนัก เนื่องด้วยแนวความคิดแบบปิตุราชาที่ถือว่าเพศชายเป็นใหญ่ได้รับการถ่ายทอดมาอย่างยาวนาน สิ่งเหล่านี้จึงนับเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาสิทธิเสรีภาพของสตรี

การจำกัดสิทธิเสรีภาพของสตรีภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไม่ได้มีหลักเกณฑ์เช่นเดียวกับระบอบประชาธิปไตยในปัจจุบันที่ยึดหลักการที่ว่ารัฐต้องให้การรับรองสิทธิและเสรีภาพแก่ประชาชนเพราะถือเป็นสิทธิตามธรรมชาติที่ทุกคนจะต้องได้รับ และรัฐก็มีหน้าที่เพื่อทำให้ทุกคนสามารถใช้สิทธิและเสรีภาพนั้นได้อย่างเท่าเทียมและเป็นระเบียบเรียบร้อย แต่การจะให้ทุกคนได้รับความเท่าเทียมกันในทางปฏิบัติย่อมเป็นการยาก รัฐจึงสามารถออกกฎหมายเพื่อจำกัดสิทธิและเสรีภาพของประชาชนได้แต่ทั้งนี้ต้องแสดงเหตุผลในการออกกฎหมายดังกล่าวให้ชัดแจ้งและต้องเข้าเงื่อนไขการจำกัดสิทธิและเสรีภาพตามที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ และด้วยเหตุดังกล่าวจึงต้องมีการจำกัดสิทธิและเสรีภาพของประชาชน²⁵ ตรงกันข้ามการจำกัดสิทธิและเสรีภาพของสตรีในช่วงการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์กลับเป็นการจำกัดสิทธิเสรีภาพเป็นเรื่อง ๆ ตามบทบัญญัติทางกฎหมายที่กระจัดกระจายอยู่เป็นการทั่วไป เช่น

- การจำกัดสิทธิของสตรีในการได้รับการศึกษาเช่นเดียวกับเพศชาย (ก่อนการเปลี่ยนแปลงแก้ไขกฎหมายของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6)) หรือ

- การเลือกปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรมในการออกระเบียบเพื่อกำหนดคุณสมบัติของผู้ที่มีสิทธิเข้าสอบชิงทุนเล่าเรียนหลวง ในรัชสมัยรัชกาลที่ 7 ที่กำหนดให้เฉพาะเพศชายเท่านั้นที่มีสิทธิเข้าสอบชิงทุน หรือกฎหมายที่กำหนดคุณสมบัติของบุคคลในการเข้าดำรงตำแหน่ง หรือคุณสมบัติในการรับใบอนุญาตประกอบวิชาชีพต่าง ๆ หรือการประกอบอาชีพอื่น ๆ โดยนำเหตุแห่งความเป็นเพศหญิงมาเป็นเกณฑ์ในการจำกัดสิทธิเสรีภาพดังกล่าว โดยไม่คำนึงถึงความสามารถที่แท้จริงย่อมเป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อสตรี

²⁵ ภวิกา ไชยดวง, การจำกัดเสรีภาพในการเดินทางและการเลือกถิ่นที่อยู่ของประชาชน ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 27-28.

รวมถึงบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่ไม่ได้มีถ้อยคำที่เป็นการเลือกปฏิบัติโดยชัดแจ้ง แต่บทกฎหมายดังกล่าวกลับได้เปิดช่องว่างให้มีการใช้ดุลพินิจของผู้มีอำนาจผู้เป็นพิจารณาหลักเกณฑ์หรือข้อบังคับที่ยังไม่ได้บัญญัติถึงไว้อย่างละเอียด การบัญญัติกฎหมายเช่นนี้เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้มีอำนาจในชนชั้นปกครองใช้อำนาจเพื่อจำกัดสิทธิและเสรีภาพของสตรีได้ โดยมีเหตุผลสนับสนุนให้เห็นว่ากลุ่มบุคคลดังกล่าวนี้จะทำการใช้อำนาจดุลพินิจนี้เพื่อจำกัดสิทธิเสรีภาพของสตรีทั้งโดยความตั้งใจหรือเกิดขึ้นจากความไม่ตั้งใจก็เป็นได้เพราะแนวความคิดที่ถูกปลูกฝังมาตั้งแต่บรรพบุรุษที่เห็นว่าเพศชายเป็นเพศหลักดังนั้นสตรีจึงมีความสำคัญลดน้อยลงไป และเนื่องจากเจ้าหน้าที่บ้านเมืองบางคนและบางกลุ่มยังคงมีทัศนคติในรูปแบบการปกครองในระบบอุปถัมภ์ค้ำชู ซึ่งเป็นโครงสร้างที่ฝังรากลึกในสังคมไทย ทำให้การบัญญัติกฎหมายหรือตีความกฎหมายเพื่อสิทธิหรือจำกัดสิทธิเสรีภาพของสตรีอาจเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา เพราะไม่มีกฎหมายกำหนดหลักการการจำกัดสิทธิเสรีภาพของประชาชนไว้เช่นรัฐธรรมนูญของประเทศซึ่งเป็นประชาธิปไตยเช่นปัจจุบัน สิ่งเหล่านี้หากพิจารณาตามหลักการของกฎหมายสมัยใหม่จะเห็นว่าเป็นการลดทอนสิทธิเสรีภาพของสตรีโดยไม่เป็นธรรมและไม่มีเหตุผลรองรับดังนั้นจึงไม่อาจจะบัญญัติบทกฎหมายในเรื่องดังกล่าวนี้ได้ในปัจจุบัน แต่อย่างไรก็ตามการจะนำหลักการเรื่องการจำกัดสิทธิเสรีภาพของประชาชนภายใต้หลักการปกครองแบบประชาธิปไตยมาพิจารณาเปรียบเทียบกับ การจำกัดสิทธิเสรีภาพของสตรีในอดีตคงไม่สามารถทำได้ เนื่องจากสิทธิและเสรีภาพแต่ละสมัยจะมีมากน้อยเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับสังคมในช่วงเวลาที่แตกต่างกันจึงไม่อาจใช้หลักการเดียวกันพิจารณาได้

4.6 การเปลี่ยนแปลง (ผลที่เกิดขึ้น) อันเนื่องมาจากการปรับปรุงกฎหมายเพื่อสิทธิและเสรีภาพของสตรีไทย

4.6.1 การปฏิรูปการระบบกฎหมาย การพัฒนาวิชากฎหมายและการได้รับเอกราชทางการศาลโดยสมบูรณ์

การที่ประเทศตะวันตกได้เข้ามาบังคับให้ประเทศไทยยอมทำสนธิสัญญายกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตให้แก่คนในบังคับของประเทศตะวันตกนั้น มีผลทำให้ประเทศไทยต้องทำการปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลของไทยโดยสิ้นเชิง โดยการมีประมวลกฎหมายที่ทันสมัย แต่การปฏิรูปตัวบทกฎหมายแต่เพียงอย่างเดียวยังไม่เป็นการเพียงพอ การสร้างนักกฎหมายไทยยังเป็นเรื่องสำคัญอีกอย่างหนึ่งด้วย เพราะการมีประมวลกฎหมายที่ทันสมัยแต่ขาดการใช้ที่มี

ประสิทธิภาพก็เหมือนกับประมวลกฎหมายนั้นเป็นหมัน รัฐบาลต่างประเทศอาจพอใจการมีประมวลกฎหมายของไทย แต่ยังไม่แน่ใจว่านักกฎหมายไทยจะใช้กฎหมายนั้นในลักษณะเช่นใด ประเด็นหลังนี้เองที่ทำให้รัฐบาลต่างประเทศไม่ยอมให้ชาวต่างประเทศขึ้นศาลไทย²⁶ จากความบกพร่องของระบบกฎหมายและการศาลแบบเดิมของไทยประกอบกับการปฏิบัติหน้าที่โดยทุจริตของตัวบุคคล ทำให้สถาบันศาลไม่อาจประกันความยุติธรรมให้แก่ประชาชนได้ และกลายเป็นข้อรังเกียจของชาวต่างประเทศที่ถือเป็นข้ออ้างไม่ยอมขึ้นศาลไทย ด้วยเหตุผลดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกระทรวงยุติธรรมเพื่อรวบรวมศาลซึ่งกระจัดกระจายอยู่ตามกรมตามกระทรวงมาไว้ที่แห่งเดียวกัน และให้จัดระเบียบศาลเสียใหม่ แยกอำนาจตุลาการเป็นอิสระจากอำนาจบริหาร ดังจะเห็นได้จากพระราชปรารภในหริฎบัตรเรื่องที่ตั้งพระราชดำริสร้างศาลหลวงว่า

“...ในการทั้งปวงเหล่านี้ การยุติธรรมอันเดียวเป่นการที่สำคัญยิ่งใหญ่เป่นหลักเป่นประธานการชำระตัดสินความทุกโรงศาล เป่นเครื่องประกอบรักษาให้ความยุติธรรมเป่นไป ถ้าจัดได้ดีขึ้นเพียงใดประโยชน์ ความสุขของราษฎรก็จะเจริญยิ่งขึ้นเท่านั้น...ทรงพระราชดำริเห็นว่า การอย่างธรรมเนียมพิจารณาตัดสินความมากมายหลากศาล หลากกระทรวงแลผู้มีอำนาจต่างๆ ทั้งปวงบังคับบัญชาว่ากล่าวเอาเองแทบจะทุกกระทรวง พนักงานสืบสนปะปนกันกับราชการอื่นๆ นั้นเป่งเครื่องกีดกันให้การยุติธรรมเกิดยาก จำเป่นจะต้องจัดรวมเข้าให้เป่นแห่งเดียวกันแลจัดให้ผู้พิพากษาผู้พิจารณามีหน้าที่พนักงานแต่ที่จะทนบำรุงรักษายุติธรรมอยู่ฝ่ายเดียว มิให้เกี่ยวพันราชการอื่น ๆ ได้ ตัดเหตุที่เป่นช่องของการไม่เป่นธรรม แลเพิ่มเติมเปิดช่องโอกาสของการที่จะให้เจริญในทางยุติธรรมทุกอย่างที่คิดเห็นได้ ฯลฯ”²⁷

นอกจากการจัดตั้งกระทรวงยุติธรรมเพื่อรวบรวมศาลต่าง ๆ ให้มาอยู่ในแห่งเดียวกันแล้ว ยังกำหนดให้กระทรวงยุติธรรมดูแลงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรมด้วย

²⁶ กรมศิลปกร เอกสารกระทรวงยุติธรรม รัชกาลที่ ๖ หมายเลข ร ๖ ย ๒/๗ บันทึกของนายปา ดู เสนอหม่อมเจ้าจรัญศักดิ์ฤดากร เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม, อ้างใน ชาญชัย แสงศักดิ์ อิทธิพลของฝรั่งเศส ในการปฏิรูปกฎหมายไทย, หน้า 102.

²⁷ พระราชปรารภในหริฎบัตรในแท่นหินแก้วศิลาปฐมฤกษ์ อาคารศาลสถิตยยุติธรรมเมื่อ พ.ศ. 2424 (อาคารศาลแพ่งหลังเดิม ร.ศ. 100) อ้างถึงใน ธาณินทร์ กรัยวิเชียร, การปฏิรูปกฎหมายและการศาล ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยะมหาราช, พ.ศ. 2513 น.47.

คือ กรมอัยการ กรมราชทัณฑ์และกรมร่างกฎหมาย งานสำคัญอีกอย่างหนึ่งคือการสร้างบุคลากร เพื่อให้มีความรู้ทางด้านกฎหมาย โดยเฉพาะความรู้เกี่ยวกับกฎหมายสมัยใหม่แบบตะวันตก นั่นก็คือการจัดตั้งโรงเรียนกฎหมาย

ผู้ซึ่งริเริ่มก่อตั้งโรงเรียนกฎหมายเพื่อผลิตเนติบัณฑิตไทยขึ้นเป็นครั้งแรก ก็คือนายโรแลนด์ ยัคแมงส์ (เจ้าพระยาอภัยราชา) ซึ่งเป็นชาวเบลเยียม ดังปรากฏในบันทึกของเจ้าพระยามหินทร (ลออ ไกรฤกษ์) กล่าวถึงเรื่องที่มาของการตั้งโรงเรียนกฎหมายว่า

“ความคิดที่จะตั้งโรงเรียนกฎหมายนั้นเป็นผลสืบเนื่องมาจากความคิดที่จะเลิกศาลกงสุล เพราะการมีศาลกงสุลทำให้คนในบังคับต่างประเทศได้ใจ ด้วยไม่อยู่ในอำนาจศาลไทยซึ่งทำให้การทำงานของเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยติดขัดไม่สะดวก เมื่อรัฐบาลจ้าง มองสิเออร์ ยี โรแลนด์ ยัคมินส์(เจ้าพระยาอภัยราชา) เข้ามาเป็นที่ปรึกษาทั่วไปตั้งแต่ ร.ศ. ๑๑๑ (พ.ศ. ๒๔๓๕) เจ้าพระยาอภัยราชาซึ่งเป็นศาสตราจารย์ในวิชากฎหมายได้ถวายความเห็นต่อพระเจ้าอยู่หัวให้เพราะปลูกวิชานี้ เพื่อทำกฎหมายและจัดการศาลยุติธรรมให้ดีขึ้น และในขณะนั้นโรงเรียนกฎหมายยังไม่มีและคนที่จัดตั้งโรงเรียนกฎหมายยังหาไม่ได้ จึงต้องร้งรอมมาจน ร.ศ. ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๓๙) เมื่อกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด และได้มาเป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม พระองค์ท่านก็เป็นผู้เหมาะสมที่จัดตั้งโรงเรียนกฎหมายขึ้น...”

การจัดตั้งโรงเรียนกฎหมายในครั้งนั้น ถือเป็นเรื่องที่มีความจำเป็นมากเพราะถ้าไม่สร้างบุคลากรที่มีความรู้ความเข้าใจในกฎหมายสมัยใหม่ก็เป็นการยากที่จะพัฒนากระบวนการยุติธรรมให้ก้าวไปได้ หนึ่งการตั้งโรงเรียนกฎหมายในระยะแรกเมื่อปีพ.ศ. 2440 นั้นมีลักษณะไม่เป็นทางการนัก ครั้งต่อมาในปี พ.ศ. 2454 จึงโปรดเกล้าฯ ให้ยกฐานะโรงเรียนกฎหมายขึ้นเป็นโรงเรียนหลวงสังกัดกระทรวงยุติธรรม ซึ่งนับเป็นอีกก้าวหนึ่งของการพัฒนาทางด้านกฎหมายในเวลานั้น นอกจากงานสอนในโรงเรียนกฎหมายแล้ว กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ยังได้ทุ่มเทเวลาให้การปรับปรุงงานทางด้านการศาลด้วย ตลอดจนได้ยกฐานะของผู้พิพากษาให้ดีขึ้น เพื่อให้การพิจารณาและพิพากษาคดีเป็นไปโดยบริสุทธิ์และทำให้สถาบันศาลเป็นที่พึ่งของประชาชนจนเป็นที่ยอมรับในเวลานั้นว่าระบบศาลของไทยได้พัฒนาไปอย่างมาก²⁸

²⁸ แสง บุญเฉลิมวิภาส, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย, หน้า 173-177.

การที่ประเทศไทยให้การปฏิรูปการศึกษากฎหมายด้วยการจัดตั้งโรงเรียนกฎหมายขึ้นมานั้นเป็นผลมาจากการให้การรับรองสิทธิเสรีภาพแก่ประชาชนทั้งสิทธิเสรีภาพของสตรีและของพลเมืองทั่วไป นอกจากนี้การปฏิรูปการศึกษากฎหมายในครั้งนี่ยังส่งผลให้สตรีในสังคมได้รับสิทธิในการศึกษากฎหมายอย่างกว้างขวางเพิ่มเติมขึ้น ผลที่ตามมาภายหลังการได้รับสิทธิในการศึกษากฎหมายคือ การได้รับเสรีภาพในการประกอบอาชีพในด้านกฎหมายของสตรี นอกจากนั้นผลที่ตามมาจากการปฏิรูปสิทธิเสรีภาพของสตรีอีกประการหนึ่งคือการได้รับเอกราชทางการศาลที่สมบูรณ์ของประเทศส่งผลให้ผู้ที่กระทำผิดในเมืองไทยต้องถูกลงโทษภายใต้บทกฎหมายและผู้พิพากษาของประเทศไทยด้วยเช่นกัน สิ่งเหล่านี้เป็นผลมาจากพระมหากษัตริย์ไทยที่ทรงเล็งเห็นความเสียหายเปรียบเหล่านี้ส่งผลให้พระองค์ทรงบริหารประเทศเพื่อพระราชทานสิทธิเสรีภาพให้แก่พลเมืองเพื่อลดปัญหาที่เกิดขึ้นจากข้อเรียกร้องของชาวต่างชาติ

4.6.2 การเริ่มต้นของการปกครองที่เป็นประชาธิปไตย

สืบเนื่องจากการปรับปรุงระบบกฎหมายให้เป็นไปตามแบบอย่างของประเทศตะวันตกตามรูปแบบของกฎหมายสมัยใหม่ โดยกฎหมายต่าง ๆ ที่รับเข้ามานั้นส่วนใหญ่จะเป็นกฎหมายที่ออกมาเพื่อให้ความคุ้มครองประชาชนเป็นหลัก หลักการสำคัญประการหนึ่งในระบบกฎหมายสมัยใหม่คือ การยอมรับหลักความชอบด้วยกฎหมายของการใช้อำนาจของรัฐ และการยอมรับและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนจากการใช้อำนาจปกครอง ซึ่งเราจะเห็นได้ว่ากฎหมายในช่วงเวลาที่ทำการศึกษามีการยอมรับหลักทั้งสองประการดังกล่าว แม้ว่ามิได้กล่าวไว้อย่างชัดเจน หากแต่เห็นได้ว่าการบัญญัติกฎหมายหรือการบังคับใช้กฎหมายได้มีการคำนึงหลักเรื่องสิทธิเสรีภาพของประชาชนและการใช้อำนาจโดยชอบอยู่โดยทั่วไป เช่น การยอมรับสิทธิเสรีภาพในทรัพย์สินจากการเวนคืน การปลดภาระหน้าที่ในทางปกครองในระบบไพร่ให้แก่ประชาชน เพื่อให้ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพในการประกอบอาชีพและการเลือกถิ่นที่อยู่อาศัย การวางหลักเกณฑ์เพื่อป้องกันการใช้อำนาจของเจ้าหน้าที่โดยมิชอบด้วยกฎหมาย เป็นต้น เหล่านี้ล้วนแต่เป็นหลักการที่ถือได้ว่าเป็นรากฐานของระบบกฎหมายปกครองไทยในปัจจุบันทั้งสิ้น²⁹

²⁹ จาตุรงค์ รอดกำเนิด, แนวความคิดทางกฎหมายปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 249.

การมีอิทธิพลมากขึ้นของระบบกฎหมายสมัยใหม่ส่งผลให้แนวความคิดของการปกครองในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เริ่มเสื่อมถอยลง เนื่องจากระบบกฎหมายสมัยใหม่ได้รับอิทธิพลของปรัชญาทางกฎหมายตามแบบอย่างตะวันตก ซึ่งมีอิทธิพลมากยิ่งขึ้นเริ่มจากการส่งนักเรียนไปเรียนวิชากฎหมายยังประเทศต่าง ๆ ในดินแดนแถบยุโรป และบุคคลเหล่านี้ได้กลับมาอบรมสั่งสอนวิชากฎหมายสมัยใหม่ต่อเนื่องกันไป นอกจากนี้บุคคลกลุ่มนี้ยังได้รับเอาแนวความคิดของการปกครองในระบบประชาธิปไตยเข้ามาส่งผลให้อิทธิพลของการปกครองแบบประชาธิปไตยได้รับการสั่งสอนและสะสมต่อเนื่องกันมาด้วยนั่นเอง เนื่องจากผลของการยอมรับและคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพให้แก่สตรีหรือแก่ประชาชนทั้งชายและหญิงนั้น จึงส่งผลให้สตรีได้กล่าวเข้ามามีบทบาทในด้านการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ รวมถึงการรวมตัวเพื่อเรียกร้องสิทธิและเสรีภาพให้แก่สตรี สิ่งเหล่านี้นับเป็นการวางรากฐานให้มีการเปลี่ยนระบบการปกครองเป็นประชาธิปไตยเรื่อยมาจึงนับเป็นจุดเริ่มต้นหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นการปกครองในระบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

4.6.3 การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับราษฎรและระหว่างราษฎรด้วยกันเอง

การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับราษฎรและระหว่างราษฎรด้วยกันเองนั้นเกิดขึ้นจากแรงผลักดันกฎหมายของพระมหากษัตริย์ไทยแต่ละพระองค์ที่ทรงให้ความสำคัญกับชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎรมาเป็นลำดับแรก ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎรจึงเป็นความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นมาอย่างยาวนาน ต่อมาความสัมพันธ์ดังกล่าวได้มีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น คือ การเปลี่ยนเป็นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับราษฎรจากเดิมที่ผ่านทางระบบเจ้าขุนมูลนายหรือระบบอุปถัมภ์มาเป็นความสัมพันธ์ที่มีลักษณะที่สัมพันธ์กันโดยตรงระหว่างพระมหากษัตริย์และราษฎร โดยการยกเลิกระบบไพร่และทาสทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์ทางปกครองระหว่างรัฐกับราษฎรครั้งใหญ่ และเกิดผลกระทบต่อสังคมไทยอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะผลที่เกิดขึ้นแก่ราษฎรที่เป็นชนชั้นที่ถูกปกครอง เนื่องจากระบบไพร่-ทาส เป็นระบบควบคุมกำลังคนที่มีความเป็นมาอย่างยาวนาน และเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับราษฎรในฐานะที่เป็นไพร่-ทาสต้องมีหน้าที่ตามที่กฎหมายกำหนด เช่น ราษฎรที่เป็นไพร่หลวงก็ต้องเข้าเวรเกณฑ์แรงงานหรือเสียเงินค่าราชการแทนการเกณฑ์แรงงาน เป็นต้น ระบบไพร่ได้สร้างพันธะผูกพันให้ราษฎรต้องมีภาระหน้าที่ต่อรัฐค่อนข้างหนัก และเป็นระบบที่จำกัดสิทธิเสรีภาพของบุคคลเป็นอย่างมาก ซึ่งเป็นความจำเป็นของสังคมไทยในสมัยโบราณที่ต้องการควบคุมกำลังคนให้มีประสิทธิภาพอย่างสูงสุดเพื่อความมั่นคงและเพื่อผลประโยชน์ของรัฐในทาง

เศรษฐกิจ อย่างไรก็ตามประเทศไทยในช่วงเวลาที่ทำการศึกษานี้ได้เกิดความเปลี่ยนแปลงที่มากมายทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ซึ่งทำให้ระบบดังกล่าวยังมีปัญหาในการบริหารจัดการหลายประการ ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงดำเนินการเป็นขั้นตอนตามจังหวะและเวลาในการค่อย ๆ ยกเลิกระบบการควบคุมกำลังคนโดยระบบไพร่ โดยทรงนำระบบการบริหารจัดการรูปแบบใหม่สองประการมาใช้ กล่าวคือ การจัดการปกครองท้องถิ่นที่มีประสิทธิภาพประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งคือการนำระบบควบคุมกำลังคนโดยการเกณฑ์ทหารมาใช้ทดแทนระบบไพร่ การยกเลิกสถาบันหรือการจัดตั้งสถาบันในสังคมขึ้นใหม่เหล่านี้จึงต้องอาศัยกฎหมายทั้งสิ้น การออกกฎหมาย การพัฒนาวิชากฎหมาย การฝึกหัดนักกฎหมาย และการจัดกระบวนการยุติธรรมเสียใหม่ตามหลักวิชาการจึงมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ทุกขั้นตอน นับตั้งแต่ขั้นการออกแบบ การปรับใช้และการรักษาการและบังคับการให้เป็นไปตามความมุ่งหมายของกฎหมายและด้วยเหตุนี้จึงเกิดขบวนการชำระสะสางและร่างประมวลกฎหมายครั้งใหญ่ พร้อม ๆ กับการจัดตั้งโรงเรียนกฎหมาย การพัฒนาวิชากฎหมายและการจัดตั้งองค์วิชาซีพนักกฎหมายคือเนติบัณฑิตยสภาขึ้นด้วยวัตถุประสงค์สำคัญคือ สถาปนาระบบการปกครองตามหลักนิติธรรม (The Rule of Law) ขึ้น³⁰

เมื่อระบบไพร่และทาสได้ถูกยกเลิกลงโดยกฎหมาย ส่งผลให้สถานะและสิทธิเสรีภาพของบุคคลได้รับการรับรองไว้อย่างมั่นคง ระบบทาสและฐานันดรไพร่ถูกล้มล้างไป บุคคลมีฐานะและสิทธิเท่าเทียมกันในสายตาของกฎหมาย โดยไม่ขึ้นอยู่กับฐานะชาติกำเนิดอีกต่อไป ความสัมพันธ์ของคนในสังคมแปรเปลี่ยนจากความสัมพันธ์ตามสถานะที่ตกทอดมาแต่โบราณไปสู่แบบแผนความสัมพันธ์อย่างใหม่ตามความสมัครใจในรูปของสัญญา บุคคลมีเสรีภาพที่จะผูกพันหรือไม่ผูกพันตนกับผู้อื่นตามแต่ความสมัครใจของตน จะเข้าเกี่ยวข้องกับมาค้าขายอย่างไร กับใคร จะสมัครเลือกคู่ครอง จะจำหน่ายหรือยกทรัพย์สินสมบัติของตนแก่ผู้ใด หรือจะทำพินัยกรรมให้ใคร เหล่านี้ล้วนแต่เป็นเสรีภาพที่บุคคลทุกคนสามารถเลือกใช้ได้โดยอิสระ กฎหมายให้ความคุ้มครองทรัพย์สินและครอบครัวว่าเป็นแดนอิสระของเอกชนที่รัฐจะไม่เข้าแทรกแซง นอกจากนี้ แบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างเอกชนกับรัฐ และระหว่างองค์กรของรัฐด้วยกันเองก็มีความแน่นอนชัดเจนขึ้น เริ่มจากการรวบอำนาจที่กระจายอยู่ในมือขุนนางมารวมศูนย์อยู่ที่องค์พระมหากษัตริย์ ทั้งในแง่การคลังการทหาร และการอำนวยความยุติธรรมราษฎรเป็นอันรู้แน่ว่าตนมีสิทธิหน้าที่ต่อรัฐหรือต่อ

³⁰ กิตติศักดิ์ ปรกติ, การปฏิรูประบบกฎหมายไทยภายใต้อิทธิพลยุโรป, หน้า 40 - 43.

แผ่นดินของตนอย่างไร ทั้งในแง่การศึกษา การเสียดภาษี การเข้ารับราชการ และการฟ้องร้องขอความเป็นธรรม การแบ่งส่วนบริหารราชการแผ่นดินที่มีแบบแผนแน่นอนขึ้นก็ช่วยให้ราชการและกิจการสาธารณะทั้งปวงดำเนินไปได้อย่างเป็นระบบระเบียบเป็นขั้นเป็นตอน และผลอันเลื่องไม่ได้ของการปฏิรูปสังคมระบบการปกครองและระบบกฎหมายในสมัยรัชกาลที่ 5 ก็คือความตื่นตัวและตระหนักในสิทธิและเสรีภาพของราษฎรได้แพร่หลายไปในหมู่ชนชั้นนำ ข้าราชการและชนชั้นกลางของสยามอย่างกว้างขวางซึ่งนำไปสู่การปฏิวัติสยามในปี พ.ศ.2475 และสถาปนาระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของรัฐอยู่ภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญในที่สุด

จากผลของการปฏิรูปกฎหมายเพื่อยกเลิกระบบไพร่ทาสส่งผลให้ราษฎรมีฐานะที่เท่าเทียมกันในสังคม ส่วนหนึ่งทำให้สิทธิเสรีภาพของสตรีได้รับการรับรองและคุ้มครองเพิ่มขึ้นเช่นกัน ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนหรือความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนด้วยกันเองนั้นมีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไป สิทธิเสรีภาพของสตรีที่พระมหากษัตริย์ไทยทรงให้การปรับปรุงทำให้ราษฎรทั้งเป็นหญิงและชายให้การเคารพยกย่องและสรรเสริญความมีพระกรุณาธิคุณของพระมหากษัตริย์ไทย ทำให้แม้ประเทศไทยจะประสบปัญหาความต่าง ๆ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมร้ายแรงเพียงใด ประชาชนก็ยังให้ความนับถือในสถาบันพระมหากษัตริย์และยึดเหนี่ยวสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นที่พึ่งเรื่อยมาถึงปัจจุบัน จึงไม่น่าแปลกใจว่าปัญหาการเมืองที่เกิดขึ้นภายใต้ระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตยจะสงบลงด้วยพระบารมีของพระมหากษัตริย์ ดังนั้น ความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างรัฐกับประชาชนจึงเป็นผลมาจากการปรับปรุงกฎหมายเพื่อสิทธิและเสรีภาพของสตรีไทยส่วนหนึ่ง